

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΤΕΧΝΗ
ΠΑΙΔΕΙΑ

Β
①

ΑΘΗΝΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Δ. ΓΛΗΝΟΣ

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ — ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΤΕΧΝΗ — ΠΑΙΔΕΙΑ

ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ
Κ. Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΑΘΗΝΑ — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 24
(Μέγαρο Έφορου, Δωμ. αρ. 59)

ΧΡΟΝΙΑ Β' - ΦΥΛΛΑΔΙΟ 1^ο - ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ 1927

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	Σελ. 1
ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΡΝΑΛΗΣ, «Μυστήριον» κι επιτέμνη του καλού	• 6
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, «Η θεωρία της σχετικότητας»	• 18
ΑΛΚΗ ΘΡΥΛΟΥ, Στοιχασμοί για το δημοτικό τραγούδι.	• 21
ΣΕΜΝΗΣ ΠΑΠΑΣΠΥΡΙΔΗ, Οι ιδέες του Βελοςή για την προσωπική την στην ιστορία.	• 31
Κ. Δ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Ψυχολογία και Παιδαγωγική.	•
ΣΧΟΛΙΑ, Το εκπαιδευτικό — Οι κερραζόμενες τάξεις — Τα θαλωμένα γερά.	•
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ	•

Η «Σχολική Πράξη» θα βγαίνει κάθε μήνα μαζί με την «Αναγέννηση». Το πρώτο φυλλάδιο της έχει 16 σελίδες, μα από το δεύτερο φυλλάδιο θα έχει 24. Παρακαλούμε όλους τους δασκάλους κάθε βαθμού να μας στέλνουν για τη «Σχολική Πράξη» παρατηρήσεις και μελέτες από την πείρα τους.

Παρακαλούμε όλους τους περιούσιους συνδρομητές, που καθυστερούν τη συνδρομή τους να μας τη στέλνουν άμεσα, σημειώνοντας, πώς στέλνουν προσωρινή συνδρομή. Παρακαλούμε επίσης θερμά εκείνους, που δε θέλουν πιά να είναι συνδρομητές, να ξεκαθαρίσουν άμεσα τη θέση τους, γυρίζοντας μας πίσω το πρώτο φυλλάδιο της δεύτερης χρονιάς. Άλλως θα θεωρηθούν γραμμένοι συνδρομητές για τη δεύτερη χρονιά και δε υπαχθούν φυσικά να πληρώσουν τη συνδρομή τους.

Παρακαλούμε ακόμη τους συνδρομητές, που άλλαξαν διεύθυνση να μας το κάνουν γνωστό για να μη χάνεται το φύλλο τους. Όσοι δεν έλαβαν το 9ο και 10ο καθώς και το 11ο και 12ο φυλλάδιο της «Αναγέννησης», να μας τα ζητήσουν.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΧΡΟΝΙΑ Β'.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ 1927

ΦΥΛΛΑΔΙΟ 1^ο

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

«Η «Αναγέννηση» έχει πίσω της ένα χρόνο ζωή. Είναι ίσως και αυτό κάτι, όταν ξέρει κανείς με πόση δυσκολία μπορούν να κρατηθούν στον τόπο μας έργα με ώριμο σκοπό και χωρίς συμβιβασμούς, αντίθετα στα γούστα και τις επιθυμίες πολλών, προκαταβολικά συκοφαντημένα μέσα σε μια κοινωνία, όπου ο φόβος, η αμάθεια και η προκατάληψη βασιλεύουν και η μοχθηρία της μετριότητας δηλητηριάζει από τη ρίζα της κάθε προσπάθεια.

«Η υποδοχή, που βρήκε η «Αναγέννηση» και μέσα στο διανοούμενο κόσμο και προπάντων μέσα στους δασκάλους ήταν πολύ θερμή και πολύ ενθαρρυντική. Μα κι αυτό το περιστατικό, κοντά στην εσωτερική ανάγκη της αυτοκριτικής, της γεννάει την υποχρέωση να εξετάσει με αυστηρό μάτι το έργο της και να ιδεί, αν ανταποκρίθηκε και στις αντικειμενικές ανάγκες του αγώνα, που ήρθε να αναλάβει και στις προσδοκίες, που στηρίχτηκαν άπάνω της.

Ποιές ήταν οι αντικειμενικές ανάγκες του αγώνα;

«Η ελληνική κοινωνία βρίσκεται μέσα σε ένα χάος. Οι αιτίες, που δημιουργούν το χάος αυτό είναι διπλές. Μονιμότερες και συγκαιρινές. Οι μονιμότερες πηγάζουν από την αδυναμία, που έδειξε ως τώρα η ελληνική κοινωνία από το 1800 να πούμε ως σήμερα, να συνειδητοποιεί τα προβλήματα της και να βρούμε το δρόμο της. Είναι και αυτή μια από τις πιο σημαντικές οργανωτικές αδυναμίες της. Οι διανοούμενοι της στάθηκαν πάντα πολύ μέτριοι. Πάντα με μάτι θολό, επηρεασμένοι από συναισθηματικές καταστάσεις, προσαρμοσμένοι υπερβολικά στις εξωτερικές ανάγκες της ζωής, άνικανοι να απέντισουν προκατάληπτα τις πραγματικότητες. Ψυχολογία μικροαστών, που βολέβονται όπως όπως με μια προσαρμογή στο καθιερωμένο και που, χωρίς να μπορούν να το εξηγήσουν και να το αιτιολογήσουν κι αυτό με μια βαθύτερη ανάλυση ή με μια δραματική διαίσθηση, ξεπέφτουν γρήγορα στη βουτιά και στην καταστροφική αντίπαλο.

Μέσα στην κοινωνία αυτή τα πρώτα βήματα μιας διάνοησης πιο ξεκαθαρισμένης, πιο οργανικής να πούμε, παρουσίασαν οι δημοτικιστές του εικοστού αιώνα, και για να αναφέρουμε δυο χαρακτηριστικά δείγματα, μπορούμε να ονομάσουμε το Δραγούμη από τη μια μεριά, το Σκληρό από την άλλη.

Και όμως πριν να μετώσει καν όπωσδήποτε η όραση και μέσα στο δημοτικισμό, ήρθε το νέο μεταπολεμικό χάος, αντίληψη του γενικότερου ευρωπαϊκού κοινωνικού συγκλονισμού. Μέσα σ' αυτό βρισκόμαστε σήμερα και παλαίβουμε, σέρνοντας μαζί μας όλες τις αδυναμίες του τόπου μας και της κοινωνικής μας σύνθεσης.

Και τὸ χάος δὲν πρέπει νὰ τὸ φανταστοῦμε ἔξω ἀπὸ μᾶς, σὺν μιᾷ κακίῳ φωνῇ συναυλία, ποὺ δημιουργεῖται, ἀμα ὁ καθένας παίζει στὸ δικό του ὄργανο τὸ δικό του σκοπὸ. Τὸ χάος εἶναι μέσα μας καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ καθενὸς μας εἶναι χωρὶς ἁρμονία καὶ ἐσωτερικὴ συνοχή.

* *

Σὲ μιὰ τέτια κατάσταση ἀρετὴ μας θὰ ἦταν ἡ θέληση νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸ χάος, καὶ ἡ γενναία καὶ τίμια προσπάθεια νὰ φωτίσουμε τὸν ἑαυτὸ μας, βοηθώντας ἕτσι καὶ τοὺς ἄλλους νὰ βροῦν τὸ δρόμο τους.

Ἀπὸ μιὰ τέτια ἀνάγκη πῆγασε ἡ «Ἀναγέννηση».

Στὴν προγραμματικὴ δήλωση, ποὺ δημοσίευσεν στὸ πρῶτο της φύλλο, εἶπε: «Τὸ σύμβολο μας δὲν εἶναι ἐπαγγελία. Τὸ σύμβολο μας δὲν εἶναι ἐτικέτα ἀξίας, ποὺ προσφέρουμε. Εἶναι αἴτημα». Αἴτημα, ποὺ πῆγαζε ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη πολλῶν καὶ πρῶτα πρῶτα ἐκείνων, ποὺ ἔβγαλαν τὴν «Ἀναγέννηση». Δὲν ἤρθαμε ἐμεῖς κήσορες, ἤρθαμε ἀγωνιστὲς μιᾶς τίμιας προσπάθειας. Δὲν ἤρθαμε ἀποθηκάριοι τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγνότητος νὰ ὀνομάσουμε τοὺς ἄλλους ἀναγνοὺς καὶ ἀνήθικους. ἤρθαμε φέρνοντας τὴ λαχτάρω γιὰ φῶς, τὸν πόθο τῆς ζωῆς καὶ τῆς δημιουργικῆς χαρᾶς. Γιὰ τὸν ἀγῶνα μας εἶχαμε ἕνα ὕψος: τὸ μάτι ποὺ βλέπει, καὶ τὸ νοῦ ποὺ ξεδιαλύνει καὶ συνδέει, τὴν ἴσο μορφεὶ καθαρότερη ἐπιστημονικὴ διάθεση.

* *

Μὲ τὸ ὄπλο αὐτὸ, ποὺ ἐμεῖς τὸ πιστέβουμε ἀληθινὴ ρομφαία, ποὺ σκίζει τὰ σκοτάδια καὶ ποὺ ἔφερε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴς σπηλιὰς καὶ τὰ βαλανοφόρα διάση στὸ σημερινὸ πολιτισμὸ, θέλουμε νὰ ἰδοῦμε γύρω μας καὶ νὰ βροῦμε τὴ θέση μας στὴ ζωὴ, καὶ ν' ἀγωνιστοῦμε μαζὶ μὲ ἄλλους ἐκείνους, ποὺ στοχάζονται καὶ πονοῦν καὶ ἀγωνίζονται καὶ λαχταροῦν, ὅπως καὶ μεῖς, ριζωμένοι στὸν τόπο μας καὶ στὸ χῶμα μας, στὴ γῆ, ποὺ ρούφηξε τὸν ἰδρώτα καὶ τὸ αἷμα τῶν προγόνων μας καὶ ρουφίει τὸν ἰδρώτα καὶ τὸ αἷμα τῶν ἀδελφῶν μας, χωρὶς νὰ δίνουμε σὲ κανένα τὸ δικαίωμα νὰ πιστέβει, πῶς οἱ δικές του ἰδέες καὶ οἱ δικοί του ἀγῶνες τὸν δένουν ἀμεσότερα μὲ τὴ γῆ αὐτή.

* *

Καὶ ἡ προσπάθεια μας δὲν πῆγε ὡς τώρα χαμένη. Ἡ χρονιά, ποὺ πέρασε, ἦταν ἀπὸ τὴς γονιμότερες στὸ ξεκαθάρισμα αὐτὸ. Ὅταν ἀρχίσαμε, ἡ κατάσταση μέσα στὸν πνευματικὸν μας κόσμον ἦταν τέτια περίπου.

Ὁ μεσαιωνισμὸς, ποὺ, μετὰ τὴν ψευτοαναγέννηση τοῦ 1800, προεχτείνεται στὴ ζωὴ μας ὅλο τὸ δέκατο ἔνατο αἰῶνα καὶ δηλητηριάζει ὅλες τὴς μορφές τῆς πνευματικῆς ζωῆς, μεταβάλλοντας τὴν σὲ ψεύτικη, σὲ μιμητικὴ τῆς κάθε ἐξωτερικῆς μορφῆς καὶ τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ σύγχρονου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὁ μεσαιωνισμὸς λοιπὸν βασιλεύει ἀκόμη στὴς μεγάλες μάζες καὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν διανοουμένων. Ἡ ἐπίσημη διανόηση, ἡ κρατικὴ ἐπιστήμη, ἡ ἐκκλησία στέκονται στερεὰ προσκολλημένες στὸ νεκρὸ τύπο. Ἡ ἐσωτερικὴ ἀδυναμία τους ξεσπάει ὄχι σὲ ἔργα θετικὰ, ποὺ νὰ στηρίζουν καὶ νὰ ὑψώνουν τὰ ἰδανικά τους, παρὰ σὲ ἕνα συστηματικὸ καὶ χυδαῖο, συκοφαντικὸ καὶ ἀνήθικο πόλεμον ἐναντίον σὲ κάθε προσπάθεια νὰ κοιταχτοῦν ἀπροκατά-

ληπτα τὰ σύγχρονα δεδομένα τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, οἱ ἀντικειμενικοὶ ὄροι τῆς κοινωνικῆς μας σύνθεσης καὶ νὰ προσαρμοστοῦν οἱ κοινωνικὲς λειτουργίες στοὺς ὄρους αὐτούς. Ἔστι ἀπὸ τὴν τυπολατρεία, τὴν ἔλλειψη οὐσίας, τὴν κενὴ μίμηση, τὴν ἔλλειψη δημιουργικότητος καὶ προσαρμογῆς πάσχουν ὅλα τὰ φανερόματα τῆς ζωῆς μας, πολιτικὴ δργάνωση, δίκαιο, παιδεία, ἐπιστήμη, τέχνη, ἠθικότητα, θρησκευτικὴ ζωὴ. Ὁ δημοτικισμὸς, ποὺ ὑψώθηκε σὺν ἕνα κίνημα ζωντανίας καὶ ἀλήθειας ἐναντίον τὴν καθολικὴ αὐτὴ ψευτιά, βρῆκε τὴν πρὸ λυσασμένη ἀντίδραση. Τὸ δρμητικὸ του ξεκίνημα, ἀπὸ τὰ 1880 καὶ ἔπειτα, εἶχε γιὰ ἀποτέλεσμα τὴ νίκη στὴ δημιουργικὴ λογοτεχνία μόνο. Ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως, ποὺ ἀρχισε ὁ δημοτικισμὸς νὰ στρέφεται στὸ ξεκαθάρισμα καὶ ξαναζωντανεμα ὀργανικότερων μορφῶν τῆς ζωῆς, βρέθηκε μπροστὰ σὲ τέτια ἐμπόδια, ποὺ ἀρχισε γρήγορα νὰ ξεπέφτει σὲ ἀπλὸ μορφισμὸ καὶ αὐτὸν ὄχι καθολικὸ.

Οἱ δημοτικιστὲς λογοτέχνες στάθηκαν σχεδὸν ἀδιάφοροι ἢ ἀπελπιστικὰ συμβαστικοὶ γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς στὸν πεζὸ λόγον. Ἡ κίνηση τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Δημοτικισμοῦ, ποὺ ἀρχισε ἀπὸ τὰ 1902 μὲ τὸ βιβλίον τοῦ Φωτιάδη γιὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας ζήτημα, καὶ παράλληλα μ' αὐτὴν ἡ κίνηση τοῦ ἔθνηκοινωνικοῦ δημοτικισμοῦ, ποὺ ἀρχίζει ἐντελῶς ρομαντικὰ μὲ τὸν Περικλῆ Γιαννόπουλον, εἶχε κατορθώσει νὰ συνεπάροι τὰ ζωντανότερα διανοούμενα στοιχεία καὶ εἶχε δοκιμάσει κάποιες γενναῖες προσπάθειες νὰ ἐπηρεάσει τὸν κρατικὸν ὀργανισμὸν τῆς παιδείας μας. Μὰ ὡς καθαρὴ διανόηση ἀπάνω στὰ προβλήματα τῆς ζωῆς μας ἔμενε μέσα στὴ σύγχυση. Ἔτσι κατὰ τὰ 1920 ἡ προσπάθεια αὐτὴ φάνηκε νὰ ξεθυμαίνει μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῆς γλώσσας στὰ διδαχτικὰ βιβλία. Κι ἐδῶ ὁ δημοτικισμὸς καταντοῦσε νὰ εἶναι ἀπλὸ μορφικὸς, ἀπόδειξη, πῶς οἱ βασικὲς μορφές τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ποὺ εἶχαν δημιουργήσει τὰ πνευματικὰ βαλτόνερα ὀλόκληρον τοῦ 19ου αἰῶνα ἐξακολουθοῦσαν νὰ μένουν οἱ ἴδιες.

* *

Μὰ ἀπὸ καὶ καὶ πέρα προετοιμάζεται μιὰ βαθύτερη ἀλλαγὴ. Ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξη τοῦ τόπου δημιούργησε ἕναν ἀντιθετικὸν πόλον ἀρκετὰ δυνατό, ὥστε ν' ἀποτελέσει τὸ κέντρο νέας κίνησης κοινωνικῆς καὶ νέας ζύμωσης πνευματικῆς. Ἡ ἐργατικὴ τάξη ἀρχισε νὰ ὀργανώνεται σὲ κόμμα κομμουνιστικόν, καὶ τὸ ὄπλον τῶν πνευματικῶν ἀγῶνων τοῦ προλεταριάτου, ὁ μαρξισμὸς, ἀρχισε νὰ ἀπλώνεται στὴν Ἑλλάδα. Ὁ θεωρητικὸς σοσιαλισμὸς δὲν ἦταν πιά ἀπλὴ φιλολογία μιμητικῆς μορφῆς, ὅπως τὴν προηγούμενη εἰκοσαετία. Εἶχε γιὰ βάση τοὺς ὄρους ἀντικειμενικοὺς τῆς ζωῆς μας. Καὶ ὅσο κι ἂν βρῖσκεται καὶ σήμερον ἀκόμη σὲ ἕνα στάδιο παραγαλισμοῦ σὲ πολλοὺς διανοούμενους τῆς κομμουνιστικῆς παράταξης, καὶ ὅσο κι ἂν ἡ ἐφαρμογὴ του στὴ μελέτη τῶν ὄρων τῆς δικῆς μας ζωῆς ἔγινε ὡς τώρα ἀπὸ μερικοὺς πολὺ χοντροκομμένα καὶ ἐπιπόλαια καὶ περισσότερο μὲ χαρακτηριστὰ κομματικῆς πολεμικῆς, ὥστε νὰ καταντᾶει ἀπλὴ καρικατοῦρα μαρξιστικῆς φιλοσοφίας καὶ κοινωνιολογίας, ὅμως εἶναι ἀναμφισβήτητο, πῶς ἀρχίζει νὰ δημιουργεῖ καὶ σοβαροὺς μελετητὲς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ μερικὲς λιγοστὲς καλοσυνεῖδητες μεταφράσεις θεωρητικῶν ἔργων καὶ πρωτότυπες ἐργασίες.

Ἡ δημιουργία τοῦ ἀντιθετικοῦ αὐτοῦ πόλου εἶχε ἀναμφισβήτητα σοβαρὰ ἀποτελέσματα στὴν πνευματικὴν μας ζωὴ, καὶ ἕνα ἀπ' αὐτὰ, ὡς τὸ σημαντικότερον

ἀπ' ὅλα ὡς τώρα, εἶναι ἡ ἐφετεινὴ συζήτηση, ποὺ ἔγινε στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὁμιλο-
στὴ γενικὴ συνέλευση τοῦ Φλεβάρη καὶ τοῦ Μάρτη, ἡ διάσπασις τοῦ Ὁμιλοῦ ποὺ
ἀκολούθησε, καὶ ἡ διακήρυξις τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμιλοῦ, ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ
περασμένο φυλλάδιό τῆς «Ἀναγέννησης». Ὅλα αὐτὰ σημειώνουν χωρὶς ἄλλο τὴν
ὀριστικὴν μεταστροφὴν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Δημοτικισμοῦ ἀπὸ τὴν ἄδειαν φόρμα πτὴν
οὐσία. Παιδεία, φιλοσοφία τῆς παιδείας καὶ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ χωρὶς ἄμεσο-
προσανατολισμὸν εἰς κοινωνικὰ καθεστῶτα καὶ τὶς ῥαπὲς τους, εἶναι κούφιος λόγος,
ποὺ δὲν ἀρκεῖ νὰ γίνῃ κρῖμα συνειδητὸ ἢ ἀσυνειδητὸ. Ὁ Παλάτωνας, ποὺ τοποθέ-
τησε ὀλόκληρο τὸ σύστημα τῆς ἀγωγῆς του μέσα εἰς τὸ σύστημα τῆς Πολιτείας του
καὶ ἔβγαλε ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴν καὶ τὶς ἀρχὲς τῆς πολιτείας, καθὼς καὶ τὶς ἀρχὲς τῆς
ἀγωγῆς, μᾶς ἔδωσε ἓνα αἰώνιο πρότυπο τῆς ἀλήθειας αὐτῆς.

* *

Τὰ ὅσα ἔγιναν στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὁμιλοῦ ξεχώρισαν ὀριστικὰ τὸν ἐπιστημο-
νικὸ καὶ φιλοσοφημένον ἐκπαιδευτικὸν δημοτικισμὸν ἀπὸ τὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα,
ποὺ ἡ καθυστέρησις τους τὰ καταδικάσκει ὡς ἄν ἔχον ῥομαντισμὸν ἀπροσανατόλιστον.
Ἀποδείχθηκε πὺς ἐκεῖνο, ποὺ θὰ ἦταν πρὶν ἑκατὸ χρόνια κατεύθυνσις ζωῆς, εἶναι
σήμερα ἀναδρομικὴ συντήρησις καὶ νοσταλγία χαμένων μορφῶν. Ὁ συντηρητικὸς
δημοτικισμὸς εἶναι καταδικασμένος πτὴν οὐσίαν του νὰ συμπέσει μὲ τὸ μεσαιω-
νισμὸν, ποὺ καταταυραννεῖ τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν καὶ τὴν βγάζει ἔξω ἀπὸ τὴν προ-
σαρμογὴν πτὴν ζωῆν. Ἡ σημερινὴ ἀντίθεσις εἶναι μεσαιωνισμὸς καὶ συντηρητικὸς
δημοτικισμὸς ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά, σοσιαλιστικὸς ἐκπαιδευτικὸς δημοτικισμὸς ἀπὸ
τὴν ἄλλην.

Στὴν ἀντίθεσις αὐτὴ ἡ θέσις τῆς «Ἀναγέννησης» εἶναι ἀπόλυτα καθαρ-
σμένη. Ἡ «Ἀναγέννησις» εἶναι ὄργανον τοῦ σοσιαλιστικοῦ δημοτικισμοῦ.
Καὶ λέγοντας σοσιαλιστικὸν ἐκπαιδευτικὸν δημοτικισμὸν εἶναι φανερόν, πὺς
παίρνουμε τὸν δρόμον σοσιαλισμὸς πτὴν γενικὴν θεωρητικὴν σημασίαν του, καὶ ἄχι
πτὴν σημασίαν μιᾶς ὀρισμένης πολιτικῆς ταχτικῆς, ποὺ ξεχωρίζει τὰ πολιτικὰ
κόμματα εἰς σοσιαλιστικὰ ἢ σοσιαλδημοκρατικὰ καὶ κομμουνιστικὰ.

Αὐτὸν τὸν ξεκαθαρισμένον δρόμον θέλει νὰ βιδίσει ἡ «Ἀναγέννησις», ὅσο μπο-
ρεῖ σταθερότερα, σοβαρότερα καὶ ἐπιστημονικότερα. Θέλει νὰ δουλέψῃ εἰλικρινῶς
γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῆς νέας μορφῆς τῆς ζωῆς, γιὰ τὸν ἀναβιωρισμὸν τῶν ψυχῶν
ποὺ τὴν προετοιμάζει.

Καὶ ἔχει τὴν ἀπόλυτην πεποίθησιν, πὺς ἔτσι προσφέρει, ἀνάλογα ἡθικὰ
μὲ τὴν δύναμιν της, καὶ στὸν κύκλον τῆς ἐνέργειάς της, τὴν μεγαλύτερην ὑπηρεσίαν
εἰς τὸ σύνολον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὸν ἑλληνικόν, ὅπως καὶ εἰς τὸν ἀνθρώπινον,
πολιτισμόν.

Ἡ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ

ΚΩΣΤΑ ΒΑΡΝΑΛΗ

"ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ" ΚΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΟΥ ΚΑΛΟΥ

Ὅπου ὑπάρχει πνευματικὸς ἢ ἠθικὸς ξεπεσμός, ἐκεῖ θὰ πεῖ, πὺς ὑπάρχει
εὐτυχία τῶν ὀλίγων καὶ δυστυχία τῶν πολλῶν. Σὲ τέτοιες περιστάσεις ὁ ἀμόρφω-
τος λαὸς ἀντιδρᾷ καταφεύγοντας εἰς τὸ μυστικισμὸν, καὶ ἡ «μορφωμένη» ὀλιγαρχία
ἀμύνεται μὲ τὴν ὑποκρισίαν.

Ὁ Μακιαβέλης τὴν συσταίνει μὲ ὄλον του τὸ γερὸν μυαλό. Ἐπειδὴ ἡ ἐπιτυχία
εἶναι τὸ πᾶν.

Ἐπὶ ὑπάρχει καμιά ἀντίρρηση, πὺς αὐτὸ δὲ γίνεται πτὴν ἐποχὴν μας; Ἀπὸ τὸ
ἓνα μέρος στροφὴ πρὸς τὸ μυστικισμὸν, ἀπὸ τ' ἄλλο κήρυγμα πίστεως ἀπὸ ἀνθρώ-
πους, ποὺ δὲν πιστεύουν, κήρυγμα δηλαδὴ ὑποκρισίας τῶν «χοντρῶν» (porolo
grasso) γιὰ κατανάλωσιν τῶν «ἀδύνατων» (porolo minuto).

Ὁ Μακιαβέλης ἦταν μέγας ἀνθρώπος, ἐπειδὴ ἦταν ἀνθρώπος, ποὺ ἔλεγε
ὡμὰ τὴν ἀλήθειαν.

Κι ὅμως πτὴν παλιὰν του πατρίδα ὑπῆρχε νόμος, ποὺ ἀπαγόρευε στοὺς για-
τροὺς νὰ ἐπισκέφτονται δυὸ φορὲς ἓναν ἀρρωστον, ἂν αὐτός, ὁ ἀρρωστος, δὲν εἶχε
ἔξομολογηθεῖ. Πιστοποιητικὸν τοῦ παπά, ποὺ θὰ πεῖ φορολογία τῶν ἐτοιμοθάνα-
των ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν καὶ δέσιμον, μὲ τὴν νομικὴν βίαν, τῆς συνείδησιν εἰς τὸ «μυστή-
ριον». Γιὰ τὸ «μυστήριον» εἶναι ὁ πιὸ σίγουρος τρόπος νὰ κάνεις τὴν μάζαν νὰ πει-
θαρχεῖ, δηλ. νὰ μὴ βλέπει καὶ νὰ μὴν καταλαβαίνει.

Ὁ νόμος θὰ ἦταν τελειότερος, ἂν ἀπαγόρευε τὴν γιατρικὴν βίβλαν καὶ στοὺς
ἀστροτέυτους. Θὰ ἦταν βέβαια τελειότερος, μὰ καθόλου πρᾶχτικὸς. Γιὰ τὸ τότε θὰ
στρεφόταν πάντα στοὺς ἰδίους τοὺς νομοθέτες!

Γιὰ τὴν ἔκτασιν αὐτὴν τὴν προλογιστικὴν μανούβραν; Γιὰ ν' ἀποδείξω, πὺς
ὅπου ὑπάρχει ξεπεσμός, τὸ «μυστήριον» (=ἡ ὑποκρισία) εἶναι τὸ πιὸ ἀποτελεσμα-
τικὸν μέσον κοινωνικῆς «εὐταξίας» καὶ ἡ «πρώτη», «ἀδιαίρετη», «καθολικὴ», «ἀναγ-
καία», «ἀναμφισβήτητη» καὶ... «ἐμύρητη» («κατηγορήματα» τοῦ Βράϊλα Ἀρμένη)
Ἰδέαν τῆς ἀληθινῆς Φιλοσοφίας!

Τὸ χρέος κάθε φιλοσοφίας, ποὺ παραλογίζεται, εἶναι νὰ ἔχει ἰσοπεδωτικὴν λο-
γικὴν συνέπειαν. Ἀπαραίτητον ἡ βάση της νὰ εἶναι ψεύτικη, μὰ τὸ οἰκοδόμημα δὲν
πρέπει νὰ ἔχει χάσματα. Ὅσο γιὰ τὶς ἀντίφασιν, αὐτὲς παίζουν τὸ συγκολλητικὸν
ρόλον τοῦ ἀσβέστη.

Ἔτσι καὶ ἡ Φιλοσοφία τοῦ «Μυστήριου» ἔχει συνέπειαν εἰς ὅλα της τὰ φανερώ-
ματα, Ἐθνοποιεῖ, Ἠθικὴν, Ἐπιστήμην, Πολιτικὴν—καὶ Τέχνην. Αὐτὴ ἡ τελευταία
ἐπαρχία τοῦ «Μυστήριου» θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εἰς αὐτὸ τὸ ἄρθρον.

* *

Τί εἶναι λοιπὸν ἡ Τέχνη; Μυστήριον! Τί εἶναι ἡ θεωρία τῆς Τέχνης; Κι
αὐτὴ Μυστήριον! Βεβαιώνοντας αὐτὸ τὸ μυστήριον, ἀποδείχνεις μᾶλλον καὶ πὺς «κα-
ταλαβαίνεις». Ἐπὶ ὑπάρχει εὐκολότερον ἐπάγγελμα; Ἄν θέλεις ὅμως νὰ ξεπεράσεις τὸ

μυστήριο και να σταθείς στη σφαίρα του αίσθητου και να νιώσεις το «φαινόμενο» (αυτό κάνει κάθε επιστήμη), τότε και «ύψος» δεν έχεις και κοινωνικός τιραξίας είσαι!

Υπόχρεια μιὰ επιστήμη, πού, (όπως για κάθε επιστήμη) σκοπός της δὲν εἶναι νὰ συγκινήσει ἢ νὰ περιγράψει ρομαντικά ἢ νὰ ὑποβάλει μὲ ὄρατα λόγια καὶ συναισθηματικὴ ἔξαρση τὸ «μυστήριο» τοῦ Καλοῦ, παρὰ νὰ τὸ ἀναλύσει, νὰ βρεῖ τὴν ἰδιαίτερη φύση καὶ ἐνέργεια, νὰ καθορίσει τὰ ὅρια του καὶ τὴ σχέση του μὲ τὰ ἄλλα κοινωνικά φαινόμενα—κι αὐτὴ ἡ επιστήμη εἶναι ἡ αἰσθητική.

Ἡ μεγαλύτερη της δύναμη θὰ ζητηθεῖ στὴ μέθοδο, πού μεταχειρίζεται. Μέθοδο ἀντικειμενική, πού ἔχει κύρος γιὰ ὅλους, ἐπειδὴ ξεκινάει ἀπὸ τὰ πρόγματα γιὰ ν' ἀνέβει στὴ σύνθεση τῶν ἀληθειῶν της, ἀντίθετα μὲ τίς παλιὲς φιλοσοφίες, ὅπου τὸ ἀντικείμενο κατέχει δευτέρη θέση ἀπέναντι στοῦ ὑποκειμένου. Ἄρα ὁ ὑποκειμενισμός, ὁ δογματισμός, ἡ ὠραιολογία μένουν ἔξω ἀπὸ τὴν ἐρευνα τῆς Τέχνης. Βέβαια ἡ συναισθηματικὴ εὐπάθεια (ὄχι κάθε εὐπάθεια, παρὰ μόνο εἰδικὴ γιὰ τὴν ὁμορφιά) εἶναι ἀπαραίτητο στοιχεῖο καὶ γιὰ τοὺς δημιουργοὺς καλλιτέχνες καὶ γιὰ τοὺς ἑραστές τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ὅμως αὐτὴ ἡ συναισθηματικὴ εὐπάθεια δὲν εἶναι οὔτε κατηγορηματικὸ οὔτε ἀρετὸ ἐφόδιο γιὰ κείνους, πού κρίνουν τὴν Τέχνη, κι ἀκόμα περισσότερο γιὰ κείνους, πού ἀντικρίζουν γενικότερα τὸ πρόβλημα της σὰν θεωρητικοὶ ἢ σὰν δασκάλοι.

Περὶτὸ νὰ ποῦμε, πὼς ἡ Φιλοσοφία δελχτήκε ἀνίκανη γὰ λύσει τὸ πρόβλημα τοῦ Καλοῦ. Γιατί, εἴτε ἰδεαλιστικὴ, εἴτε μεταφυσικὴ εἴτε μυστικιστικὴ, ξεκινάει ἀπὸ «ἀοχὲς» ἀφαιρεμένες κι «ἀπὸ τὰ πρὶν» ἢ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Θεό. Ἄλλωστε ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ ὡς τὸν 20 αἰῶνα ἡ Αἰσθητικὴ δὲν ἦταν ξεχωριστὴ φιλοσοφία, παρὰ μέρος ἑνὸς γενικότερου φιλοσοφικοῦ συστήματος, δηλ. ἑνα μέρος τῆς γενικῆς θεωρίας περὶ τοῦ ὄντος ἢ τοῦ Λόγου κτλ. Ἐξὸν αὐτῶ, οἱ περισσώτεροι φιλόσοφοι στήριζαν τὴ θεωρητικὴ τους γενίκεση μονάχα στὴν κλασικὴ Τέχνη (τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς Ἀναγέννησης) κι ἀφήναν ἔξω ὅλο τὸν ἄλλο πλοῦτο μὲ τὴν ἀπέραντη ποικιλία τῶν ἐκφραστικῶν τύπων τῆς Τέχνης ἄλλων λαῶν καὶ τόπων. Ἔτσι ἡ θεωρία τους εὐκολονόταν, βέβαια, ὅμως ἦταν πολὺ μερικὴ, γιὰ νὰ μπορεῖ νάναί ἀπόλυτη! Ὅμως τὸ πῶς παράδοξο, ἄρα καὶ χειρότερο, εἶναι, πὼς οἱ σπουδαιότεροι ἀπ' αὐτοὺς (ἕνας Πλάτωνας, ἕνας Hegel) νομίζοντας, πὼς ἡ Ἰδέα (Ἀλήθεια) εἶναι ἡ μόνη ἀξία ἀσχολία τοῦ ἀπόλυτου πνεύματος, καταλήγανε στὴν ἀρνηση τῆς Τέχνης, ἐπειδὴ τὴν βρισκαν ἢ ψέμα, ἄρα κοινωνικὰ ἐπιζήμια, ἢ ἀχρηστὴ γιὰ μιὰ δουλειά (γιὰ τὴ σύλληψη τῆς ἰδέας), ὅπου ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἀφοδιότερη!

Μὰ οὔτε καὶ ἡ ἀτομικὴ ψυχολογία μπορεῖ νὰ λύσει αὐτὸ τὸ πρόβλημα. Ὅνομάζουμε ἀτομικὴ τὴν Ψυχολογία, πού ἐξετάζει τίς ἐνέργειες καὶ τίς ἀντιδράσεις τῆς ἀνθρώπινης «ψυχῆς» σὰν κάτι ξεχωριστό, ἀσχετο δηλαδή μὲ τὴ φύση τοῦ ἐρεθισμοῦ καὶ τὴν ὕλη κοινωνικὴ ζωῆ. Σ' ὅλα τὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια ψυχολογίας, στὸ κεφάλαιο τῶν Συναισθημάτων, γίνεται ξεχωριστὸς λόγος καὶ γιὰ τὸ «καλαισθητικὸ» συναίσθημα. Δὲν ἐξηγεῖ ὅμως γιατί στὴ μιὰν ἐποχὴ ἀρέσει τούτῃ ἡ Τέχνη, στὴν ἄλλη μιὰ διαφορετικὴ ἢ ἀντίθετη. Δὲ μᾶς ἐξηγεῖ πὼς καὶ γιατί οἱ καλαισθητοὶ ἀλλάζουν. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἡ Λογικὴ μπορεῖ νὰ ἐξετάζει τὸ μηχανισμό τοῦ πνεύματος καὶ τοὺς τύπους, πού συλλογίζομαστε, εἰδολογικά σωστά. Ὅμως δὲν ἐξετάζει καὶ τὴ λογικὴ ὕλη καὶ γιατί οἱ ἀλήθειες κι αὐτὲς μεταβάλλονται. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὴ φιλοσοφικὴ ἠθική. Οὔτε κι αὐτὴ μπαίνει στὴν ἐξέταση τοῦ

γιατί ὁ ἠθικός Νόμος, οἱ πρακτικοὶ κανόνες τῆς ἠθικῆς συμβίωσης, τὰ «κατηγορικὰ προστάγματα» ἀλλάζουν ἀπὸ ἐποχὴ σ' ἐποχὴ, ἐπειδὴ ἴσα ἴσα πιστέβει, πὼς ἡ ἠθικὴ ἱκανότητα εἶναι ἀπόλυτη, ἔξω ἀπὸ καιρὸ, τόπο, καὶ μάλιστα ἔμφυτη. Οἱ μυστικοπάθεις ἠθικὲς ἀποδίνουν τὴν καταγωγή τους στὸ Θεό.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα θέλησε ἡ Βιολογία καὶ ἡ Φυσιολογία νὰ ἐξηγήσουν τὸ «ἐνστικτο» τοῦ «καλοῦ». Ἡ θεωρία τῆς ἐξέλιξης τοῦ Νιάρβιν ἔφερε μιὰ ριζικὴ ἐπανάσταση στὸν τρόπο τῆς ἀνθρώπινης σκέψης. Ἀφότου πιστοποιήθηκε ἡ ἐξέλιξη τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν ἐπάνω στὴ γῆ κι ἔπεσε ἡ παλιὰ βιβλικὴ ἀντίληψη, πὼς ὁ ἀνθρώπος κλάστηκε ἀπευθείας ἀπὸ τὸ Θεό καὶ μὲ τὰ ἴδια του χέρια, ὅταν ἐμάθαμε, πὼς ἡ ζωὴ βγαίνει ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ πὼς τὸ πνεῦμα βγαίνει ἀπὸ τὴ ζωὴ, τότε ἀναγκαστήκαμε νὰ παραδεχτοῦμε καὶ πὼς οἱ ἀνώτεροι τύποι τῶν ζώων ἔχουν καὶ λογικὸ καὶ φαντασία καὶ καλαισθησία. Ἔτσι ὁ ἴδιος ὁ Νιάρβιν κι ὁ Σπένσερ καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῆς ἴδιας σχολῆς θέλησαν νὰ ἐξηγήσουν τὴν ὁμορφιὰ σὰν βιολογικὸ φαινόμενο, παράγωγο τοῦ ἐρωτικοῦ ἐνστικτοῦ ἢ σὰν ἐλεύτερο ξέσπασμα καὶ κατανάλωση τῆς ζωϊκῆς ἐνέργειας, δηλ. ὅπως τὸ παιχνίδι.

Ἐνῶ ὅμως στὰ ζῶα τὸ συναίσθημα τοῦ καλοῦ ἢ ἡ «δημιουργικὴ φαντασία» (Ribot) μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἢ σὰν προσέχταση τοῦ ἐρωτικοῦ ἐνστικτοῦ (τραγούδι) ἢ τῆς αὐτοσυντηρησίας (φωλιές) ἢ σὰν παιχνίδι, σὰν ἑνα αἶσθημα γενικὸ κι ἀμετάβλητο σ' ὅλο τὸ εἶδος, ἢ καλλιτεχνικὴ ὅμως δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἶναι ἀσχολία εἰδικῶν τεχνιτῶν καὶ οἱ μορφές της ἀλλάζουν ἀδιάκοπα. Ἔτσι, βγάζοντας ἔξω τὴ φυσικὴ κλίση στὸν ἀνθρώπο γιὰ τὸ ὄρατο, θὰ θεωρήσουμε προπάντων τὴν Τέχνη γιὰ κοινωνικὸ φαινόμενο.

Δὲν εἶναι λοιπὸν οὔτε ἡ Φιλοσοφία, πού θεωρεῖ τὴν Τέχνη γιὰ παράσταση αἰσθητῆ τῆς ἀπόλυτης ἰδέας, οὔτε ἡ ἀτομικὴ ψυχολογία, (γιὰ νὰ κυριολεκτήσουμε, δὲν ὑπάρχει τέτιο πράμα), οὔτε ἡ βιολογία, πού μᾶς δίνουν τὸ κλειδί νὰ μποῦμε στὸ «μυστήριο» τῆς Τέχνης, παρὰ ἡ Κοινωνιολογία.

Τὴν Κοινωνιολογία τὴ θεμέλιωσε πρῶτος, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ Αὔγουστος Κόντ. Τῆς ἔδωσε ὅμως ἀληθινὴ ἐπιστημονικὴ βάση ὁ Κάρολος Μάρξ. Σήμερα ξαίρουμε, πὼς κι οἱ ἀλήθειες πού πιστέβει ὁ ἀνθρώπος, κι οἱ ἠθικοὶ κανόνες πού ἐφαρμόζει, καὶ ἡ ὕλη τῆς συναισθηματικῆς του ζωῆς δὲν εἶναι οὔτε ἔμφυτα οὔτε ἀπόλυτα πράματα οὔτε δημιουργήματα τοῦ ἀτόμου, παρὰ τῆς κοινωνίας.

Ἡ Κοινωνιολογία δίνει τὴν πιὸ θετικὴ καὶ πραγματικὴ ἐξήγηση καὶ γιὰ τὸ πρόβλημα τοῦ ἀληθινοῦ καὶ γιὰ τὸ πρόβλημα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ γιὰ τὸ πρόβλημα τοῦ καλοῦ. Κλάδος ἢ ὑποεπιστήμη τῆς Γενικῆς Κοινωνιολογίας εἶναι ἡ Αἰσθητικὴ κι ὄχι κλάδος τῆς Ψυχολογίας, ὅπως θέλει ὁ Θόμσον, ἢ τῆς Βιολογίας, ὅπως θέλει ἡ ἐξελικτικὴ σχολή. Ἐννοεῖται, πὼς ἡ ἐπιστημονικὴ Αἰσθητικὴ δὲν παραγνωρίζει οὔτε τὸν ψυχολογικὸ οὔτε τὸ βιολογικὸ παράγοντα. Γι' αὐτὸ καὶ θέλει νὰ λέγεται αἰσθητικὴ «ἀκέραιη».

Οἱ ἰδέες κι οἱ ἀντίληψεις, πού κυριαρχοῦν στὴν Ἑλλάδα σήμερα γιὰ τὴν Τέχνη, ὅπως μπορεῖ νὰ τίς συλλάβει κανεὶς στοὺς λεγόμενους κριτικούς, εἶναι σχεδὸν παρμένες ἀπὸ τὸ ἀχρηστο ὕλικὸ τῶν ἰδεαλιστικῶν ἢ μεταφυσικῶν ἢ μυστικοπάθων θεωριῶν, πού ὅλες τους ἔχουν χρεωκοπήσει. Κι ἐπειδὴ τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν ἰδεῶν, ἀπ' αὐτὴ του τὴν ἀπροοριστικὴ φύση, οὔτε ἀνάλυση οὔτε ἀπόδειξη δέχεται,

γι' αὐτὸ καὶ ὁ τρόπος, ποὺ διατυπώνονται, εἶναι δογματικός, εἴτε γιὰ θέση εἴτε γιὰ ἄρνηση πρόκειται.

Γιὰ συστήματα αἰσθητικὰ ὁλοκληρωμένα καὶ μὲ συνέπεια οὔτε λόγος νὰ γίνεταί. Μὲ λίγους ἀποσπασματικούς ἀφορισμούς τὸ πρόβλημα θεωρεῖται λυμένο, ἄρα δὲ συζητιέται κἀν στὴ βάση του. Αὐτὸ θὰ πεῖ, πὼς δὲν ὑπάρχουν ἀπορίες. Κι ἀπορίες δὲν ὑπάρχουν, ὅπου ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἶναι μηχανικὴ κι ὄχι ἐνσυνείδητη. Οἱ πρώτες συζήτησες γιὰ τὴν ποίηση ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους "Ἕλληνες ἀρχίσανε, ἴταν ὁ θεωρητικὸς λόγος πῆρε μεγάλη ἀνάπτυξη, ὅταν δηλ. ἡ συνείδηση τοὺς ἄρχισε νὰ ρωτᾷ τὸ «γιατί». "Ἔτσι συζήτησαν γιὰ τὴ φύση πρώτα, γιὰ τὴν ἀρετὴ κατόπι καὶ τέλος γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ γιὰ τὸ ὄρατο.

Αὐτὸ δὲ θὰ πεῖ, πὼς, ὅπου λείπει ἡ ἐνσυνείδητη πνευματικὴ ζωὴ, δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ζωὴ πραχτικὴ. Ἀλήθεια, ἀρετὴ καὶ τέχνη θὰ ὑπάρχουν πάντα. "Ὁμως ἡ σημερινὴ πνευματικὴ ζωὴ σ' ὅλον τὸν κόσμον δὲ μπορεῖ νὰ σταθεῖ μὲ τοὺς αἰσθητικούς μονάχα ὑπερατομικούς παράγοντες τῆς πρωτόγονης κοινωνίας. Γιατί ἔχει δυὸ χαραχτῆρες, ποὺ δὲν ἐπιτρέπουν αὐτὴ τὴ μοιρολατρικὴ στάση ἀπέναντι στὰ ἀδιάκοπα ἀνανεούμενα προβλήματα. α) Κινιέται κι ἀλλιάζει πολὺ γρηγορότερα ἀπ' ὅσο ἡ ζωὴ τῶν παλαιῶν κοινωνιῶν. "Ὡστε ὅ,τι ὀνομάζουμε παράδοση δὲ βασιτεῖ γιὰ πολὺν καιρὸ. β) Εἶναι ἡ σημερινὴ ζωὴ πρὸ πλατιά καὶ πρὸ σύνθετη. Ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη τῶν συγκοινωνιῶν φέρνει σὲ γογγύση ἐπαφῆ τοὺς πρὸ μακρομένους λαοὺς ἀναμεταξύ τους, οἱ πολιτισμοὶ διασταυρώνονται, ἀλληλοεπιδρῶν, καὶ οἱ ἰδέες, καθὼς κι οἱ ἐκφραστικοὶ τοὺς τύποι μεταδίνονται εὐκόλως ἀπὸ τὸν ἓνα λαὸ στὸν ἄλλο. Τὰ ἐθνικὰ πνευματικὰ σύνορα ἔχουνε πέσει. Περνοῦμε περίοδο γενικοῦ ἐκλεχτισμοῦ. Κανένας λαὸς τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀμερικῆς δὲν ἀναπτύσσεται μὲ δικὰ του ἀποκλειστικὰ στοιχεῖα. "Ὅ,τι λέμε *διεθνικὴ ἐπίδραση* εἶναι στὴν ἡμερησίαν διάταξη. Αὐτὴ ἡ διεθνικὴ ἐπίδραση ὑπῆρχε καὶ στὴν ἀρχαία ἐποχὴ. Χωρὸς αὐτὴ δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ ἐξηγήσουμε οὔτε τὴν τέχνη της, οὔτε τὴ φιλοσοφία της, οὔτε τὴ θρησκεία της. Μὲ τὴ διαφορὰ, πὼς τὰ ταξίδια τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν τεχντροποιῶν ἦσαν τότε πολὺ ἀργότερα καὶ ὅ,τι ἔπιανε μιὰ φορὰ, ἀναπτυσσότανε σιγὰ καὶ φυσιολογικὰ καὶ πέθαινε φυσιολογικὰ καὶ σιγὰ, ἐνῶ τώρα οἱ ἀπότομες μεταβάσεις εἶναι ἡ πρὸ συνηθισμένη μορφή στὴ ζωὴ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν τρόπων.

Αὐτοὶ οἱ δυὸ χαραχτῆρες τοῦ νεώτερου πολιτισμοῦ ἔχουνε τὶς ἀκόλουθες συνέπειες:

α) Ἐπεσε ἡ παλιὰ ἀντίληψη, πὼς μονάχα οἱ ἀρχαῖοι "Ἕλληνες εἶχανε βρεῖ τὸ ἀπόλυτο ὄρατο. Ἡ καλαισησία μας πλάτυνε. "Ὡς τὸ 180 αἰῶνα οἱ ἀνθρωποὶ ἦσαν πολὺ κλεισμένοι γιὰ τὶς τέχνες ἄλλων λαῶν κι ἄλλων ἐποχῶν. "Ὁ ἴδιος ὁ Κάντ θεωρεῖ βάρβαρη τὴ γοτθικὴ τέχνη! Ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση θέλησε ἀπὸ πνεῦμα ἀντιθρησκευτικὸ κι ἀπὸ καλαισησία κλασικὴ νὰ γκρεμίσει τὸν Παρθενῶνα τῆς γοτθικῆς Τέχνης, τὴ Notre Dame τοῦ Παρισιῦ. Σήμερα ἀναγνωρίζεται ἰσοτέλεια σ' ὅλες τὶς Τέχνες. Ἡ ἀσυριακὴ, ἡ βυζαντινὴ, ἡ μουσουλμανικὴ κι ὅλες οἱ μοντέρνες τέχνες εἶναι καὶ καθεμιὰ στὸν κύκλο της τὸ...ἀπόλυτο ὄρατο! Δὲ μπορούμε πιά νὰ βεβαιώσουμε, πὼς αὐτὲς οἱ τέχνες εἶναι κατώτερες ἀπὸ τὴν κλασικὴ ἢ παραστρατήματα ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη Ἰδέα!

β) Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν κατάκτηση τοῦ νεώτερου πνεύματος, οἱ σημερινοὶ καλλιτέχνες στὴν Εὐρώπη καὶ μάλιστα στὸ Παρίσι, ποὺ εἶναι ἡ καρδιὰ τῆς παγκόσμιος καλλιτεχνικῆς ζωῆς, κάνουν μιὰ νέα Ἀναγέννηση τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν

ὄχι πιά μὲ πρότυπα τὴν κλασικὴ τέχνη, εἴτε τῶν Ἑλλήνων εἴτε τῆς Ἀναγέννησης, παρὰ τῶν λεγόμενων «βάρβαρων» (τῶν Γαλλωνέζων, τῶν Ἰνδῶν, τῶν Περσῶν, τῶν Αἰγυπτίων, τῶν Ἑλλήνων στὴν πρωτόγονη ἐποχὴ, καὶ τῶν Νέγρων τῆς Ἀφρικῆς!). Αὐτὴ τὴν τάση δὲ μπορούμε νὰ τὴν καταδικάσουμε «ἀπὸ τὰ πρὶν» ἢ «κατ' ἀρχὴν». Ἀφοῦ γίνεται, πρέπει νὰ τὴν ἀναγνωρίσουμε. "Ὅσο γιὰ τὴ δικαιοσύνη της, αὐτὴ θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Γι' αὐτὸ στὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία δὲν εἶναι ἡ πρόθεση, ποὺ ἐχτιμῆται (ἡ ἰδέα!), παρὰ τὸ ἀποτέλεσμα (ἡ πετυχημένη ἔκφραση).

γ) Τρίτη συνέπεια, ποὺ προπάντων μᾶς ἐνδιαφέρει σ' αὐτὸ μας τὸ ἄρθρο εἶναι τούτη. Ἀφοῦ γίνεται μιὰ τέια τεράστια κίνηση κι ἀλλαγὴ τῶν παλιῶν ἀντιλήψεων κι ἐκφραστικῶν τύπων στὴν Τέχνη, ἡ κριτικὴ (ποὺ δὲ δημιουργεῖ, παρὰ παρακολουθεῖ κι ἐξηγεῖ τὴν τέχνη, αὐτὸς εἶναι ὁ ρόλος τῆς ὁ νόμιμος) ἔχει ἀλλάξει κι αὐτὴ σύστημα καὶ ὁρίζοντες. Εἶναι κριτικὴ πλατιά καὶ συγχρονισμένη, κριτικὴ τῆς ἔκφρασης καὶ ποτὲ πιά *κριτικὴ τοῦ θέματος!* Γιατί λοιπὸν ἡ κριτικὴ στὴν Ἑλλάδα μένει κολλημένη σὲ πανάρχαιες ἀντίληψεις καὶ μέθοδες, ὅλες στενές, μισονεῖστικὲς κι ἀσυγχρόνιστες; Γιατί, ὅπως εἶπαμε, δὲν ὑπάρχει ἐνσυνείδητη πνευματικὴ ζωὴ. Καὶ δὲν ὑπάρχει, ἐπειδὴ γιὰ λόγους ἱστορικούς καὶ οἰκονομικούς (καὶ γεωγραφικούς) δὲν εἴμαστε πιά ἐμεῖς τὸ κέντρο τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως στὴν παλιὰ ἐποχὴ, παρὰ εἴμαστε μιὰ καθυστερημένη ἐπαρχία τῆς Εὐρώπης, ἐπαρχία, ποὺ ἀγωνίζεται μὲ τὰ δυὸ της Πανεπιστήμια καὶ τὴν Ἀκαδημία της *νὰ μένει στάσιμη.*

* *

Μὰ τὸ κακὸ δὲν εἶναι, πὼς ἀνάμεσα στοὺς «θεωρητικούς» (ἔστω καὶ ἀπλοὺς κριτικούς) καὶ στὴν «κοινὴ γνώμη» (=πρόληψη) ὑπάρχει συμφωνία. Τὸ χειρότερο εἶναι, ποὺ οἱ «θεωρητικοὶ» κι ἡ «κοινὴ γνώμη» ἀμύνονται σὲ κάθε νέο τρόπο σκέψης. Εἶναι αὐτότατος ὁ μισονεῖσμος κι ἡ μισαλλοδοξία τῆς ὁμαδικῆς ψυχολογίας. Σὲ τέτιες περιστάσεις οἱ «διανοούμενοι» (Μελᾶς, Δελμούζος κτλ.) εἶναι ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀντίδρασης, αὐτοὶ χτυπάνε τὸν «κώδωνα τοῦ κινδύνου», αὐτοὶ σημαίνουν τὸ συναγεμῶν τοῦ κοπαδιοῦ.

Δὲν πρέπει ὡστόσο νὰ νομίσουμε, πὼς ἀνάμεσα στὴν πίστη ἑνὸς ἀνθρώπου (ἢ λαοῦ) καὶ στὴν πραχτικὴ ζωὴ ὑπάρχει ψυχολογικὴ ἀκολουθία καὶ συνέπεια. Μπορεῖ ἓνας ἀνθρώπος νὰ πιστέβει στὰ πρὸ ἀνόητα πράγματα κι ὅμως στὴν καθημερινὴ του ζωὴ, στὸ ἐπάγγελμα του, νὰ εἶναι πολὺ ἱκανὸς καὶ θετικός. Ἔτσι π. χ. ἓνας ἐπιπλοποιὸς μπορεῖ νὰ πιστέβει ἀκλόνητα, πὼς τὰ ἐθνικὰ μας ἀτυχήματα εἶναι τιμωρίες, ποὺ μᾶς στέλνει ὁ Θεός, «γιατί ἔχουμε ἁμαρτίες»—ἔτσι ὁ λαὸς ἐξηγεῖ τὸ χάσιμο τῆς Πόλης—κι ὅμως αὐτὴ ἡ πλάνη δὲν τὸν κάνει ἀνίκανο νὰ μπορεῖ νὰ φτεριάνει καλὰ ἓνα τραπέζι. Τὸ ἴδιο μπορούμε νὰ βεβαιώσουμε καὶ γιὰ τὰ «ἀνώτερα» ἐπαγγέλματα. Ἐνας γιατρός, ἓνας δικηγόρος, ἓνας καθηγητὴς μπορεῖ νὰ εἶναι γεμάτοι πρόληψες, ἀντίφρασες καὶ πάθη, κι ὅμως στὴ δουλειά τους νὰ εἶναι πολὺ καλοὶ. Ἔτσι θὰ ἐξηγηθεῖ σὰν κάτι ὄχι ἀφύσικο τὸ νὰ εἶναι ὅλος ὁ ἐπιστημονικός, πολιτικός κι οἰκονομικός κόσμος τῆς Ἑλλάδας, ἐνάντιος στὴν ἀλήθεια τοῦ δημοτικισμοῦ. Κι ἔτσι ἀκόμα θὰ ἐξηγηθεῖ, πὼς καὶ αὐτοὶ οἱ δημοτικιστὲς, ἔξω ἀπὸ αὐτὸ τὸ στενὸ φωτισμὸ, μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ χαρὰ τρισκόταδοι γιὰ κάθε ἄλλο

ζήτημα. Γι' αυτό κι οι κοινωνιολογικές θεωρίες (άρα κι η Αισθητική) έχουνε για μεγαλύτερους έχτρους όλους τους διανοούμενους του τόπου, καθαιρεουσιάναους ή δημοτικιστές. Μοναδικό παράδειγμα στον κόσμο, ένας παλαιωμερολογίτης Υπουργός της Παιδείας να ζητήσει από τη βουλή να κατοχυρωθεί *συνταγματικά* η πρόληψη, δηλ. ν' απαγορευτεί στα επιστημονικά βιβλία να κάνουν λόγο για τη θεωρία του ιστορικού υλισμού, για την πάλη των τάξεων!

Φαντάζομαι, πώς δέν υπάρχει άλλη πιο χτυπητή απόδειξη, πώς στην Ελλάδα δέν υπάρχει ένσυνείδητη πνευματική ζωή, και πώς η πρόληψη είναι τόσο στέρεη, ώστε κι αυτή η ακαδημαϊκή ελευτερία του λόγου και της σκέψης να είναι αδύνατη.

* *

Έδω βέβαια δέν είναι ο τόπος να εκθέσουμε ποιά είναι τα θεωρητικά τέρατα, όπου μās φέρνει ή αντικειμενική έρευνα του «αισθητικού φαινομένου». Όμως θα μπορούσε κανείς να ρωτήσει σε τι χρειάζεται όλη αυτή ή δουλειά και μήπως είναι μάταιη! Απαντούμε, πώς είναι πολλές και διάφορες οι ωφέλειες της.

α) Η θεωρητική γνώση του «καλού» δέν δίνει βέβαια τάλαντο εκεί, που δέν υπάρχει. Όμως, όπου υπάρχει, τó κάνει ένσυνείδητο. Κι ή ένσυνείδητη δουλειά γίνεται πάντα καλύτερη. *Καμιά* αισθητική δέν έχει τή μαγική δύναμη να αντικατασταίνει τó φυσικό δώρο τής αίστησης και τής έκφρασης. Και ό,τι γίνεται σε όλη τή σφαιρά της ανθρωπίνης ζωής, γίνεται κι έδω. Όσο και να παραδεχτούμε τó νόμο τής κυκλικής επίδρασης του αποτελέσματος άπάνω στην αίτια του, όσο και να παραδεχτούμε δηλ. τήν επίδραση του πνεύματος άπάνω στην ύλη, δέν είναι ή θεωρία, που γεννάει τήν πράξη. Τό αντίθετο είναι άληθινό: ή πράξη γεννάει τή θεωρία και τούτη επηρεάζει τήν πράξη. Και για να ειδικέσουμε τó ζήτημα, δέν είναι ή θεωρία του καλού, που γεννά τó καλό, παρά τó πραγματοποιημένο καλό (τά έργα Τέχνης), που γεννά τή θεωρία, άδιάφορο αν ή θεωρία είναι ή δέν είναι σωστή ή έχει ή δέν έχει γενικό κύρος. Τις περισσότερες, όλες σχεδόν τις θεωρίες του καλού, τις έκαναν άνθρωποι ή με μεγάλη καλαισθησία (Πλάτωνας, Πλωτίνος, Έγκελς κτλ) ή δημιουργοί καλλιτέχνες (Οράτιος, Μπουαλώ, Du Bellay, Κορνήλιος, Ουγκώ, Γκαίτε, Σίλλερ, Βάγνερ, Ζολά, Τολστόης, Ροντέν κτλ). Κι αν για τους φιλόσοφους *πράξη* είναι τó είδος του αφαιρεμένου Λόγου μās έποχής, για τους καλλιτέχνες *πράξη* είναι ή *δική τους Τέχνη*. Είναι πολύ φυσικό ένας καλλιτέχνης, που έχει πίστη στη δουλειά του και συνείδηση τής αξίας του, ν' ανεβάζει σε καθολική αισθητική αρχή ή να δλοκληρώνει σε θεωρητικό σύστημα τó δικό του αισθητικό ιδανικό και τή δική του τεχνική (=έκφραστικό τύπο). Κι επειδή ένας καλλιτέχνης δέν είναι ποτέ απομονωμένο άτομο μέσα στη ζωή, παρά είναι συνισταμένη παραγόντων έξωατομικών και υπερατομικών και περιγουρίζεται από ομοϊδέστες και ομότεχνους, γιατί κάθε ιδέα και κάθε τεχνική άπαντά σε ανάγκες άνωτερες από τó άτομο, έτσι συμβαίνει οι αισθητικές αρχές ή τά συστήματα ώρισμένων καλλιτεχνών να εκφράζουν τήν πίστη όλόκληρης *σχολής*. Κάθε σχολή έχει τó «πιστέβω» της και τά μανιφέστα της. Κι αν αυτά τά μανιφέστα και τά «πιστέβω» δέν πάνε παραπέρα από τή σχολή που εκπροσωπούν, όμως είναι πολύ ωφέλιμα για τόν κριτικό. Του δίνουν τó κλειδί να εξηγήσει τó έργο μās σχολής.

να βρίσκει έτοιμες τις διευθυντήριες ιδέες της και τήν επιτυχία ή τήν άποτυχία στην πραγμάτωση τους. Γι' αυτό ποτέ οι δημιουργοί καλλιτέχνες δέν έδωσαν θεωρητικό σύστημα, που να μήν είναι προσωπικό, δηλ. που να ισχύει πέρα από τή σχολή, για όλη τήν Τέχνη. Αντίθετα πάλι, τά αφαιρεμένα φιλοσοφικά συστήματα δέν έχουνε καμιά πραχτική αξία. Με τó να ξεκινάνε από τήν ιδέα, είναι πάντα έξω από τó θέμα. Γιατί ή ιδέα είναι ουσιαστικά κάτι άσχετο με τήν αισθητική πράξη, και τήν αισθητική ήδονή.

Αν όμως ή ένσυνείδητη δουλειά, ή φωτισμένη δουλειά είναι καλύτερη, (για όπου υπάρχει, όπως είπαμε, τάλαντο) όμως είναι και δυσκολότερη. Γι' αυτό είναι πολύ συνειδημένο φαινόμενο να είναι βραδύτερη. Παραδείγματα: Σίλλερ, Τολστόης, Σολωμός.

Έδω πρέπει να σημειώσω, πώς, όταν πολλοί καλλιτέχνες αρχίζουν από τήν *ιδέα*, δέν είναι αυτή που δίνει αξία στη δουλειά τους. Αντίθετα, τó φυσικό τους τάλαντο μπαίνοντας σε δοκιμασία, σε άγώνα, κατορθώνει να υπερνικήσει τήν αντισταθητική αντίδραση τής ιδέας, να τήν «έξαφανίσει με τή μορφή», που είναι κατά τó Σίλλερ ό σκοπός τής Τέχνης. Κι έχει δίκιο.

β) Ξαίροντας ό καλλιτέχνης ποιά είναι ή φύση και ποιά τά όρια τής Τέχνης, ποιά ή σχέση της με τις άλλες αξίες τής ζωής (θρησκεία, άρετή, επιστήμη, πολιτική, κτλ.) κι ακόμα ποιά ή σχέση της με τή Φύση, δηλ. ξαίροντας, πώς ή αισθητική ενέργεια είναι αυτόνομη, με σκοπούς δικούς της («αυτόνομη» δέν θά πει ξεκρέμαστη κι άπόλυτη, μά όχι και υπηρέτρια άλλων σκοπών) και πώς ή σχέση της με τή Φύση δέν είναι σχέση αντιγραφής ή *μιμησης*, παρά *ερμηνείας και δημιουργίας*, δέν θά παρσέρονεται εύκολα από τις αυθαίρετες κριτικές των δημοσιογράφων και των δασκάλων, τή στιγμή που θ' απαιτούν από τó έργο του να είναι θρησκευτικό, ήθικό, πατριωτικό και να μή «παραποιεί» τή φύση (δηλ. να τήν αντιγράψει κι όχι να τήν υποβάλλει). Κι όχι μονάχα δέν θά κλονίζεται, παρά θάχει και τά θεωρητικά όπλα να πολεμήσει τήν ψευτιά ή τήν πλάνη. Έτσι σαν καλλιτέχνης θά βαστήσει τή φυσική υπεροχή του άπέναντι του κριτικού, (του κακού κριτικού). Και δέν θά προδώσει ποτέ τήν υπεροχή του αυτή, υποβιβάζοντας τήν Τέχνη από «αυτοσκοπό» σε υπηρέτη *ωφέλιμων* πραγμάτων. Γιατί, αν ή Τέχνη είναι ωφέλιμη για τήν κοινωνικοποίηση του συναισθήματος, τούτο δέν είναι ή ούσία της, παρά προέχταση φυσική τής καθάριας αισθητικής της ενέργειας (τής αισθητικής ήδονής). Κι επειδή δέν μπορείς να κοινωνικοποιήσεις ένα αίστημα άνύπαρχτο ή μιά συγκινημένη σκέψη άνύπαρχτη, ό σκοπός τής κοινωνικοποίησης όχι μονάχα είναι αποτέλεσμα τής αισθητικής ενέργειας, παρά, κατά κάποιον τρόπο, και αίτια και προύπόθεση για τή δημιουργία. Όπως δέν μπορούμε να ζητήσουμε από τó θρησκευτικό δόγμα, από τήν Ηθική, από τήν Επιστήμη, από τήν Πολιτική κι από τήν Οικονομία να είναι «ώραία» πράματα, άλλο τόσο δέν μπορούμε να ζητήσουμε από τήν Τέχνη να είναι θρησκευτική, ήθική κτλ. Έξδν αν παραδεχτούμε, πώς απ' όλες τις αξίες τής ζωής μονάχα ή Τέχνη είναι υπάλληλη των άλλων—κι αυτό τó διαψεύδει ή πραγματικότητα, κι... ή θεωρία!

γ) Ξαίροντας ό καλλιτέχνης και ό κριτικός, πώς ή Τέχνη μεταβάλλεται, επειδή αλλάζει ή καλαισθησία των εποχών και αυτή, πάλι, επειδή αλλάζει ή κοινωνική τεχνική και όλο τó άλλο πνευματικό έποικοδόμημα της, άποχτά μίαν ελευτερία κρίσης άπέναντι στην Τέχνη όποιου τόπου κι όποιας μορφής. Μπορεί να

παραδέχεται, αν θέλει, ο καλλιτέχνης, πώς η δική του τέχνη είναι το τελευταίο και καλύτερο λουλούδι της ως τώρα αισθητικής ζωής. Αυτό δε ζημιώνει ούτε αυτόν ούτε εμάς. Όμως ο κριτικός μας δε μπορεί να είναι έτσι στενός. Ο κριτικός δε μπορεί να έχει ένα μονάχα αισθητικό μέτρο (πολλές φορές αντικειμενικό, άμα είναι ιδεαλιστής), να παραδέχεται ένα μονάχα είδος τέχνης και με αυτό να συγκρίνει και να μετράει όλη την άλλη προηγούμενη ή κατοπινή Τέχνη και μ' αυτό να εξοφλεί και τη μελλοντική. Δηλ. και αν έχει προσωπικές προτιμήσεις για ένα είδος Τέχνης, αυτές πρέπει να τις βάζει σε δεύτερη γραμμή, άμα αναλαβαίνει το έργο του φωτισμού της δημόσιας γνώμης. Αυτό θα πει αντικειμενική κριτική. Αφοῦ συλλάβεις τα ιδανικά μιας Τέχνης, να ζητήσεις να βεβαιώσεις, αν η έκφραση τους είναι πετυχημένη ή όχι. Και τούτο όχι απόλυτα, παρά σχετικά με τα ιδανικά αυτής της Τέχνης και όχι άλλης ή άλλης της Τέχνης. Πρώτα δύσκολο, γι' αυτό στην Ελλάδα, έξω από πολύ λίγες εξαιρέσεις, ανύπαρχτο.

δ) Άμα βλέπουμε κι αναγνωρίζουμε πώς η Τέχνη ξετυλίγεται, δε θα πει πώς βεβαιώνουμε μαζί, πώς γίνεται πάντα καλύτερη (τελειότερη της). Λέ βεβαιώνουμε, πώς κάθε υστερότερη στιγμή της είναι ανώτερη από κάθε προηγούμενη. Η τέχνη μεταβάλλεται κατά κύκλους κλειστούς κι ήπου η ύλη και η μορφή είναι η ίδια, εκεί υπάρχει κύκλος. Και δυο διαφορετικοί κύκλοι δε μπορούν να συγκρίνονται αναμεταξύ τους. Έτσι από ανάγκη επιστημονικής μεθόδου δε μπορούμε να συγκρίνουμε ανάμεσα πράγματα και πολύ περισσότερο να βεβαιώνουμε, πώς π. χ. ο κλασικισμός είναι ανώτερος «κατ' αρχήν» από το ρομαντισμό (ο Σοφοκλής από το Σαίξπηρ ή το Γκαίτε) ή ο ρομαντισμός ανώτερος από το νατουραλισμό (ο Ουγκώ ανώτερος από το Ζολά ή τον Ντοστογιέφσκι ή ο Ντελακρουά ανώτερος από τον Μανet ή τον Νεγας). Όμοια δὲν υπάρχει κανένα ἔδαφος σύγκρισης ανάμεσα στον Παρθενώνα και τον καθεδρικό ναό της Ρένε, ανάμεσα στην Αγία Σοφία και την Αλάμπρα, ανάμεσα στην Αλάμπρα και το Λούβρο κ.τ.λ. κ.τ.λ.

«Ο άνθρωπος, λέγει ο Ντεμκόριν, κάνει ιστορική ζωή. Αυτό είναι το τερίστιο πλεονέκτημα του απέναντι στα άλλα δημιουργήματα της φύσης». Αν λοιπόν ο άνθρωπος ούτε την καταλαβαίνει ούτε τη συλλογίζεται καθόλου αυτή την αλήθεια, για τον κριτικό είναι ο απαραίτητος όρος της δουλειάς του. Ξεκινώντας από τούτη τη βάση μπορεί να υποταχθεί και στις μεγάλες της συνέπειες για τη σκέψη.

ε) Επειδή κάθε αξιολογικός κύκλος (άρα κι ο αισθητικός) ξετυλίγεται, παρουσιάζει τρεις κύριες στιγμές: την προδρομική, την άκμη και την πικρακμή. Ο κριτικός πρέπει να μπορεί να τοποθετεί τα φαινόμενα ενός κύκλου στην εξελικτική σειρά τους. Αυτό είναι η λεγόμενη δυναμική εξέταση των κοινωνικών φαινομένων. Το αντίθετο όμως κάνουν οι κριτικοί στην Ελλάδα (έννοω τους ιδεαλιστές). Βγάζουν τον καλλιτέχνη και το έργο του έξω από το περιβάλλον του. Αυτό, λένε, είναι η τέχνη: να βγαίνει από το περιβάλλον της. Ωστόσο βασικός και απλός νόμος κοινωνιολογικός είναι να ζητάς την αιτία ενός φαινομένου σ' ένα άλλο προηγούμενο.

στ) Σαν μάθει ακόμα ο κριτικός να ξεχωρίζει την αισθητική ήδονη από το γενικά εδάρεστο, και το αισθητικό ώραίο (το δημιουργημένο από τον άνθρωπο) από το «ώραίο» της φύσης, της σκέψης, της πράξης κτλ. δε θα μπερδέβει εύκολα,

τα διαφορετικά αυτά πράγματα και θα μάθει ν' ακριβολογεί. Κι η ακριβολογία είναι ο μεγαλύτερος έχτρος της ασάφειας και της σύχισης. Αυτή η ασάφεια και σύχιση είναι η γενική αβρώστεια της νεολληνικής κριτικής, όπου ο Θεός, η Ζωή, η Φύση, η Αλήθεια, το Απόλυτο, ο Αιώνιος Χρόνος κ.τ.λ. παίρνουν και δίνουν.

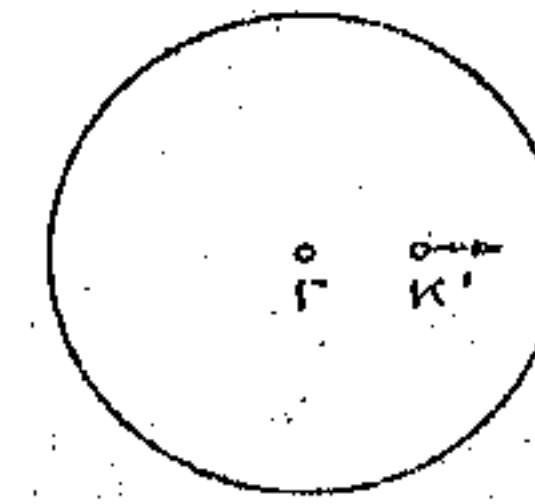
Μόλις συναντήσει κανείς μια τέτια έκφραση στην κριτική, πρέπει άμέσως να την πετάξει στο κάρο της Δημαρχίας.

Βλέπουμε λοιπόν, πώς η ωφέλεια της επιστημονικής Αισθητικής είναι πολύ σημαντική και για τον καλλιτέχνη, μα πολύ περισσότερο για τον κριτικό. Ίσως να φαίνεται στους αθάλαττους ανθρώπους για περιοριστική και άγονη ωφέλεια. Όμως πραγματικά δὲν υπάρχει γνώση, που να ανοίγει τόσους ελεύθερους ορίζοντες στη συνείδηση. Γιατί είναι μια γνώση, που ριζικά αναιρεί την αποκλειστικότητα. Ανοίγει τη συνείδηση σ' όλα τα καλλιτεχνικά φαινόμενα, τα περασμένα, τα τωρινά, τα μελλούμενα, και δίνει αληθινά στο πνεῦμα την ικανότητα να εποπτεύει κι όχι να «πεισματώνεται».

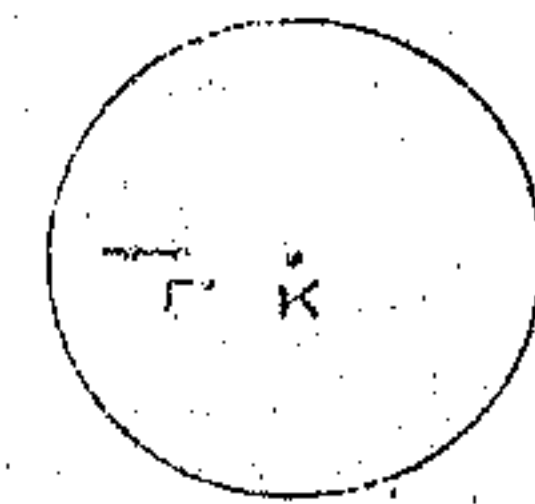
ΑΡ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Τώρα που βάλουμε τη βάση της θεωρίας της σχετικότητας, ἄς προχωρήσουμε στις συνέπειες. Είναι αλήθεια, πώς οι αρχές αυτές, αν και δε φαίνονται να έχουν τίποτα το επαναστατικό, δε μπορούν όμως να συμβιβαστούν με τις Νευτώνιες θεωρίες και μᾶς αναγκάζουν να τροποποιήσουμε την αντίληψη μας για το χώρο και το χρόνο. Αυτό μᾶς δείχνει καθαρά το ακόλουθο παράδειγμα: Ἄς φανταστοῦμε έναν κομήτη, που να κινείται αντίθετα με τη γή, μα και πολύ κοντά της, έτσι, που σε μια στιγμή να χουμε έπαφή τοῦ κομήτη με τη γή. Κάθε ένα από τα δυο αυτά ἄστρα κινείται σχετικά με το άλλο (σ' ένα μικρό χρονικό διάστημα) εὐθύγραμμα και ομοιόμορφα. Ἄς υποθέσουμε τώρα, πώς στον κομήτη αυτόν κατοικοῦν ζωντανά πλάσματα ἴμοια μ' εμάς τους ανθρώπους και πώς έχουν τα ίδια μέτρα και ρολόγια μ' εμάς. Ἄμα λοιπόν διασταυρώνονται τα δυο ἄστρα, ένα κάποιο σημείο Γ' της γῆς συναντιέται με ένα σημείο Κ' τοῦ κομήτη. Αὐτήν ἴσα ἴσα τη στιγμή ἄς ἀφήσουμε από το σημείο Γ' (που είναι το ἴδιο με το Κ') ένα φωτεινό σήμα. Σύμφωνα με την ἀρχή της σχετικότητας έχουμε το δικαίωμα να θεωρήσουμε τον εαυτό μας ἀκίνητο (τη γή ἀκίνητη) και τον κομήτη μονάχα για κινητό. Ἐτσι ὕστερα από 1" το Γ' θα μείνει ἀκίνητο, το Κ' όμως, το σημείο τοῦ κομήτη, θα ἔρθει σ'

Σχ. 1

Σχ. 2

ἄλλη θέση στο Κ'. (σχ. 1) Το φῶς, ὅπως παίρνουμε, ἔτρεξε 300000 χιλιόμετρα σε κάθε

διεύθυνση. Το φωτεινό λοιπόν κύμα (δηλαδή: ο τόπος των σημείων, που παίρνουν την ίδια στιγμή ένα φωτεινό σήμα, που στέλνεται από ένα ώριμο σημείο) θα είναι σφαίρα με κέντρο το Γ και με ακτίνα 300000 χιλιόμετρα.

Η άρχη όμως της σχετικότητας δίνει στους κατοίκους του κομήτη έλαση το δικαίωμα να θεωρούν τον εαυτό τους ακίνητο (τόν κομήτη ακίνητο). "Υποθέτουμε από 1" το σημείο Γ της γής θα έχει φύγει από το Κ και θάφθαι στη θέση Γ" (σχ. 2). Το φωτεινό κύμα για τους κατοίκους του κομήτη θα είναι λοιπόν σφαίρα με κέντρο το Κ και με ακτίνα 300000 χιλιόμετρα.

Το σχ. 1 όμως φαίνεται ασυμβίβαστο με το σχ. 2. Μά πώς μπορεί το ίδιο κύμα, δηλαδή η ίδια σφαίρα, να έχει δυο διάφορα κέντρα;

Είμαστε υποχρεωμένοι να συμπεράνουμε, πώς οι κάτοικοι του κομήτη δίνουν βέβαια στη λέξη «κύμα» το ίδιο νόημα μ' εμάς, δέν παρασταίνουν όμως μ' αυτή τη λέξη το ίδιο πράμα μ' εμάς. "Αν και χρησιμοποιούν δηλαδή τα ίδια μέτρα και ρολόγια μ' εμάς, όμως τα μετρήματα τους δέν συμφωνούν με τα δικά μας. Αέ ζούν ούτε στον ίδιο χώρο ούτε στον ίδιο χρόνο μ' εμάς και δέν έχουν κανένα λόγο να προτιμάνε τα δικά μας από τα δικά τους.

Μά πώς γίνεται η μεταβολή αυτή των μέτρων και του χρόνου από ένα σύστημα σε άλλο, όταν το καθένα τους κινείται σχετικά με το άλλο κινούμενα και ομοιόμορφα;

"Ας δοϋμε πρώτα, πώς μετράμε τα σχήματα και τα χρονικά διαστήματα μέσα σ' ένα ώρισμένο σύστημα π.χ. στη γή.

Νά μετρήσουμε ένα μέγεθος θά πεί να το συγκρίνουμε με ένα άλλο μέγεθος της ίδιας φύσης που το πήραμε, όπως λέμε, για μονάδα (για βύση της σύγκρισης).

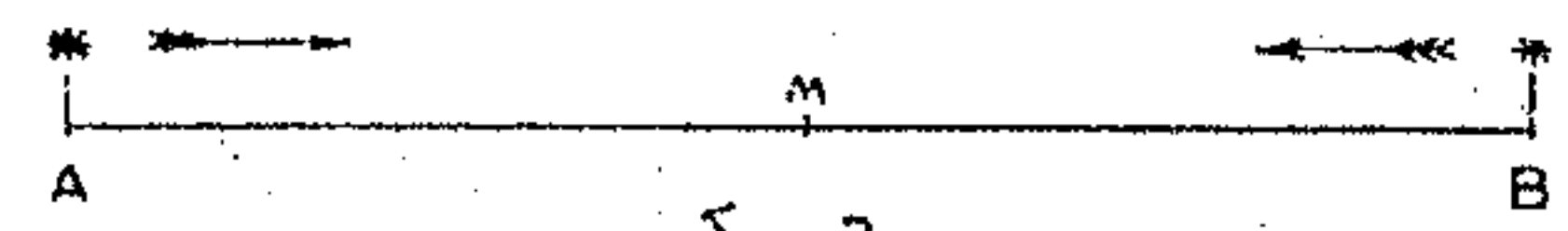
Η σύγκριση αυτή γίνεται με την έξακριβωση συμπτώσεων. Για να μετρήσουμε π.χ. ένα χάρακα παίρνουμε το γαλλικό μέτρο (δηλαδή έναν άλλον χάρακα) και το βάζουμε δίπλα του, έτσι που το σημάδι Ο του μέτρου να πέσει ακριβώς επάνω στη μιά άκρη του χάρακα (πρώτη σύμπτωση) και κοιτάζουμε ποιό σημείο του χάρακα που μετράμε, βρίσκεται απέναντι από την άλλη άκρη του μέτρου (δεύτερη σύμπτωση). Λέμε τότε, πώς έχουμε ως εκεί ένα μέτρο κ. ο. κ. 1) Μά τον ίδιο τρόπο γίνεται και το μέτρημα της χρονικής διάρκειας. Στηριζόμαστε δηλαδή στην έξακριβωση συμπτώσεων στο χρόνο, στο συγχρονισμό. "Αμα λέω λοιπόν, πώς δυο «περιστατικά» που γίνονται στον ίδιο τόπο είναι σύγχρονα, ξαίρω τι έννοώ. 2) Πότε όμως θά πώ σύγχρονα δυο «περιστατικά» που γίνονται σε δυο διαφορετικούς τόπους Α και Β του συστήματος όπου βρισκόμαστε (της γής);

1) Είναι φανερό, πώς η σύμπτωση γίνεται μόνο με κάποιο βαθμό ακρίβειας. Βέβαια σήμερα χρησιμοποιούμε ακριβολογημένα όργανα, το βερνιέρο και το μικροσκόπιο. "Αν όμως αήθισ βρεθούν ακόμα τελειότερα όργανα, θά μάς δείξουν ίσως διαφορές που δέν μπορούμε σήμερα να έχτιμήσουμε. "Εδω κι έκατό χρόνια το έκαταστό του χιλιοστού μετρούσαν το τελευταίο όριο του μετρήσιμου μήκους. Σήμερα όμως χρησιμοποιούμε οπτικές μέθοδες, που μάς επιτρέπουν να έχτιμήσουμε όχι μονάχα το χιλιοστό του χιλιοστού, αλλά το «μικρό», όχι μονάχα το χιλιοστό του «μικρού» δηλαδή το δισεκατομμυριοστό του χιλιοστού του μέτρου! "Ετσι λέμε «σημείο» εκείνο που δέν μπορούμε να το αποδώσουμε έχτιμήσιμη διάσταση. Αήθιο ίσως, ένα σημερινό «σημείο» μπορεί να πάψει να το θεωρούν τάτιο.

2) Δυο περιστατικά είναι σύγχρονα, άμα γίνονται την ίδια στιγμή, όπου «στιγμή» είναι στο χρόνο, δ,τι είναι το σημείο στο χώρο. Είναι λοιπόν η ιδέα του συγχρονισμού για δυο

"Αμα λέω: «δυο παρατηρητές, που ο ένας τους βρίσκεται στην "Αθήνα κι ο άλλος στο Βερολίνο, θά αρχίσουν την ίδια χρονική στιγμή να κίνουν π. χ. μιιά άστρονομική παρατήρηση» τι έννοώ; Πώς θά κατορθώσουν οι δυο αυτοί παρατηρητές να είναι βέβαιοι, πώς θ' αρχίσουν την ίδια, μά την ίδια, στιγμή; Θα πεί κανείς: να έφοδιαστούν με χρονόμετρα καλά κανονισμένα και να συμφωνήσουνε ποιά στιγμή θ' αρχίσουν βέβαια να λογαριάζουν και τη διαφορά των τοπικών χρόνων. Σωστά. Μά πώς θά βεβαιωθούν, πώς τα ρολόγια τους πάνε σύμφωνα; Για να βεβαιωθούν είναι ανάγκη να κανονίσουν το ρολόγι τους με βύση το γεωγραφικό μήκος του τόπου. Μά τον τρόπο όμως αυτόν πέφτουν σε φαύλο κύκλο, επειδή το γεωγραφικό μήκος είναι εκείνο που προσδιορίστηκε από τη διαφορά των ώρων με ρολόγι, που το υποθέτουν καλά κανονισμένο.

Γι' αυτό προτείνει ο Einstein για τον όρισμό του συγχρονισμού σε δυο διαφορετικά σημεία Α και Β ενός συστήματος τον ακόλουθο τρόπο.

Σχ. 3

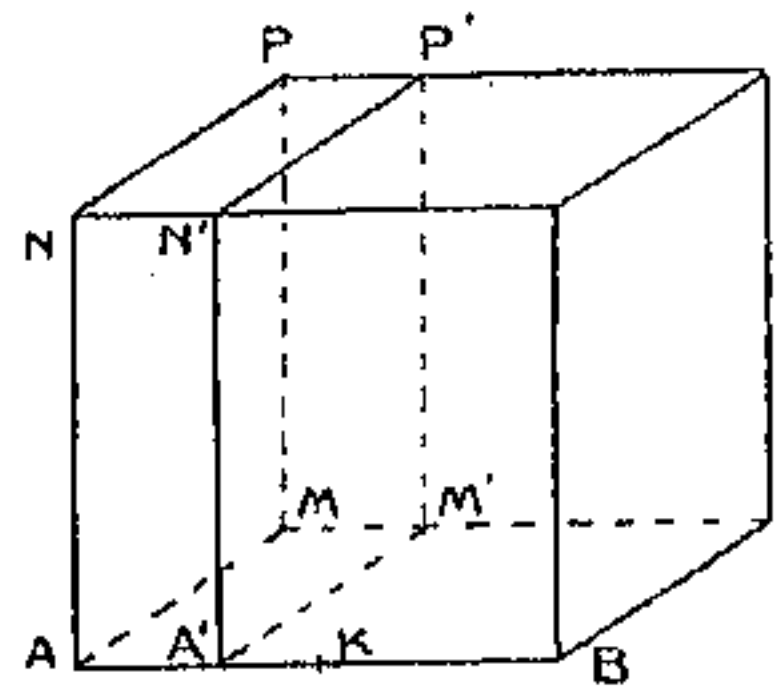
Τοποθετούμαι στο σημείο Μ, δηλαδή στη μέση της απόστασης ΑΒ και έχω μπροστά μου δυο καθρέφτες ένωμένους σε όρθιή γωνία. "Η βλή συσκευή να είναι έτσι βλαμένη, ώστε να μπορώ να ιδώ μέσα στους καθρέφτες κάθε φωτεινό σήμα, που θά μου σταλεί από το Α ή από το Β. Στα σημεία Α και Β είναι και από ένας παρατηρητής. "Ο καθένας τους, τη στιγμή που το ρολόγι του δείχνει την ίδια ώρισμένη ώρα, μου στέλνει ένα φωτεινό σήμα. "Η απόσταση ΑΜ είναι ίσια με τη ΒΜ και επειδή το φως έχει την ίδια ταχύτητα προς τις δυο διευθύνσεις, σύμφωνα με το νόμο του Michelson, τα δυο φωτεινά σήματα θά χρειαστούν τον ίδιο χρόνο για να φτάσουν στο σημείο Μ. "Αν λοιπόν τα φωτεινά σήματα από το Α και Β τα παρατηρήσω σύγχρονα, βγάλω το συμπέρασμα, πώς τα ρολόγια στις δυο αυτές θέσεις έδειχναν την ίδια ώρα, τη στιγμή της αποστολής των σημάτων.

Αυτός είναι ο τρόπος, που έξακριβώνουμε το συγχρονισμό, δηλαδή ο τρόπος για να κανονίσουμε τα ρολόγια σε δυο διαφορετικούς τόπους Α και Β. Κάνοντας έτσι διαδοχικά μπορούμε να κανονίσουμε τα ρολόγια σε οποδήποτε μακρινή απόσταση.

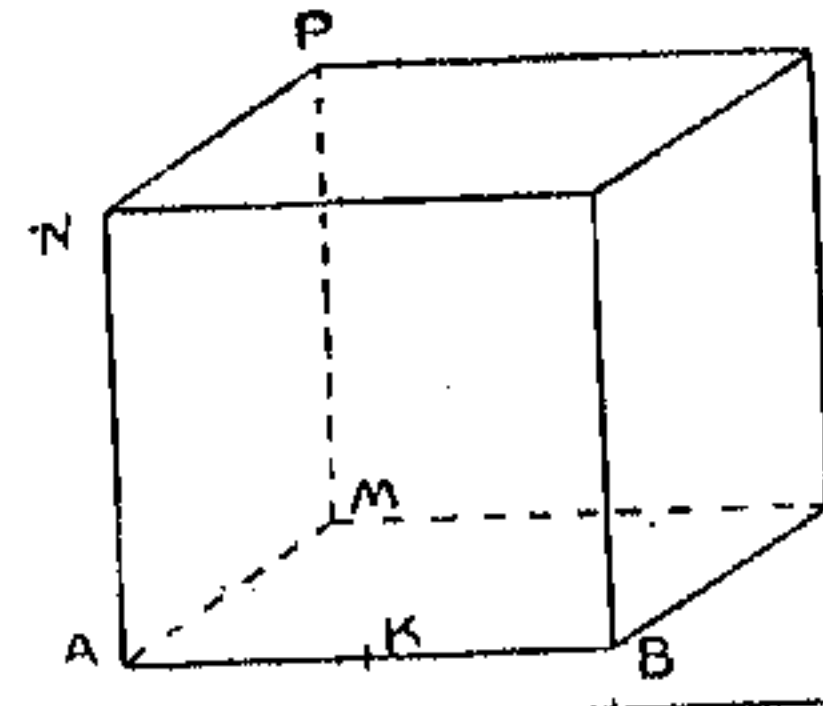
"Ας έλθουμε πάλι στη γή και τον κομήτη. "Ας πούμε, πώς η διεύθυνση της σχετικής τροχιάς τους είναι Χ Χ' (σχ. 4). Βλέπουμε τον κομήτη να έρχεται π. χ. προς το Χ', ενώ για τους κατοίκους του κομήτη η γή πηγαιίνει αντίθετα προς το Χ.

«περιστατικά» στον ίδιο τόπο καθαρά έποπτική, όπως και η ιδέα του σημείου. Λέμε δηλαδή δυο περιστατικά σύγχρονα, άμα το χρονικό διάστημα που τρέχει από του έγινε το ένα ως που να γίνει το άλλο, δέν μπορούμε να το έχτιμήσουμε με τα μέσα της παρατήρησης που διαθέτουμε. Πιαιαιότερα δυο γεγονότα, που μεταξύ τους μεσολάβησε ένα δέκατο του δευτερόλεπτου τά θεωρούσαν σύγχρονα. Σήμερα όμως η φασματική ανάλυση μάς ξεσκεπάζει απόκλιση τρισεκατομμυριοστού του δευτερόλεπτου!

Ἐάν φανταστοῦμε, πὼς ἐπάνω στὸν κομήτη βρῖσκεται ἓνα ἀντικείμενο, ποὺ γιὰ τοὺς κατοίκους του ἔχει τὸ σχῆμα κύβου. Ἐάν δεχτοῦμε, πὼς ἡ μιὰ ἀπὸ τὶς ἀκμὲς του, ἡ AB, εἶναι παράλληλη μὲ τὴ διεύθυνση, ποὺ ἔχει ἡ κίνηση τῶν δυὸ ἀστρῶν. Ἐάν φανταστοῦμε ἀκόμα, πὼς ἐπάνω στὴ γῆ εἶναι τοποθετημένος ἓνας χάρακας δ' X X' καὶ κατὰ μῆκος του βρῖσκονται γήινοι παρατηρητῆς. Βέβαια ἡ ἀκμὴ AB τοῦ κύβου, ποὺ βρῖσκεται στὸν κομήτη, θὰ γλιστράει, ὅπως κινεῖται ὁ κομήτης κατὰ μῆκος τοῦ γήινου χάρακα X X'. Ἐάν υποθέσουμε λοιπὸν τώρα, πὼς τὴ

Σχ. 4

Σχ. 5

στιγμὴ ποὺ ἡ κορυφή A τοῦ κύβου βρῖσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὸ σημάδι α τοῦ γήινου χάρακα, στέλνεται ἀπὸ τὸ A ἓνα φωτεινὸ σῆμα γιὰ νὰ ἀναγγεῖλει τὸ «περιστατικὸ» αὐτὸ στὸ κεντρικὸ σταθμὸ K (τὸ K εἶναι στὸ μέσο τῆς ἀπόστασης AB). Ἐπίσης ἄμα ἡ κορυφή B περάσει ἀπὸ τὸ σημεῖο β ἀναγγέλλεται τὸ πέρασμα στὸ κεντρικὸ σταθμὸ K μὲ φωτεινὸ σῆμα, ποὺ στέλνεται ἀπὸ τὸ B.

Σύμφωνα μὲ ὅσα εἶπαμε γιὰ τὸ συγχρονισμό, οἱ κάτοικοι τοῦ κομήτη θὰ νομίσουν σύχρονα τὸ πέρασμα τοῦ A ἀπὸ τὸ α καὶ τὸ πέρασμα τοῦ B ἀπὸ τὸ β, ἄμα τὰ φωτεινὰ σήματα, ποὺ στέλνονται ἀπὸ τὸ A καὶ ἀπὸ τὸ B, φτάνουν σύχρονα στὸ K. Μὰ ἐνῶ τὸ φῶς ἔτρεχε τὴν ἀπόσταση AK καὶ BK, ἡ γῆ ἔξακολουθοῦσε νὰ κινεῖται πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἔτσι τὴ στιγμὴ ποὺ τὰ σήματα διασταυρῶνται στὸ K, δὲ εἶναι πιά τὸ Γ ἀπέναντι τοῦ K, παρὰ εἶναι τὸ σημάδι κ (σχ. 5) τοῦ γήινου χάρακα (περισσότερο γειτονικὸ στὸ β καὶ πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὸ α). Ἐμεῖς οἱ γήινοι παρατηρητῆς ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ θεωροῦμε τὸ σύστημα ἕπου βρισκόμαστε, δηλαδὴ τὴ γῆ ἀκίνητη. Θὰ πῶμε λοιπὸν: τὰ δυὸ σήματα ποὺ πτάθησαν ἀπὸ τὰ σημεῖα α καὶ β (ἀφοῦ τὸ A συναντιέται μὲ τὸ α καὶ τὸ B μὲ τὸ β, τὰ σήματα εἶναι σὰ νὰ ξεκίνησαν ἀπὸ τὰ σημεῖα α καὶ β τῆς γῆς) διασταυρῶνται στὸ κ. Τὸ σῆμα ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸ α, πρὶν φτάσῃ στὸ κ πέρασε ἀπὸ τὸ Γ, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ μέσο τοῦ χάρακα αβ, ἐνῶ ἐκεῖνο ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸ β θὰ περάσει ἀπὸ τὸ Γ ἀργότερα. Καὶ ἐπειδὴ τὰ φωτεινὰ σήματα μεταδίνονται τόση κατὰ τὴ μιὰ ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἄλλη διεύθυνση μὲ τὴν ἴδια ταχύτητα, συμπεραίνουμε, πὼς τὸ φωτεινὸ σῆμα ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸ β ξεκίνησε ἀργότερα, παρὰ τὸ σῆμα ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸ α (ἀφοῦ δὲν κατορθώσε νὰ φτάσῃ ἀκόμα στὸ μέσο Γ τῆς ἀπόστασης αβ, ἐνῶ ἐκεῖνο ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸ α ἔχει κίβλας ξεπεράσει τὸ Γ). Ἔτσι λοιπὸν τὰ δυὸ περιστατικὰ 1) τὸ πέρασμα τοῦ A ἀπὸ τὸ α καὶ 2) τὸ

πέρασμα τοῦ B ἀπὸ τὸ β, εἶναι σύχρονα γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ κομήτη καὶ δὲν εἶναι σύχρονα γιὰ μᾶς.

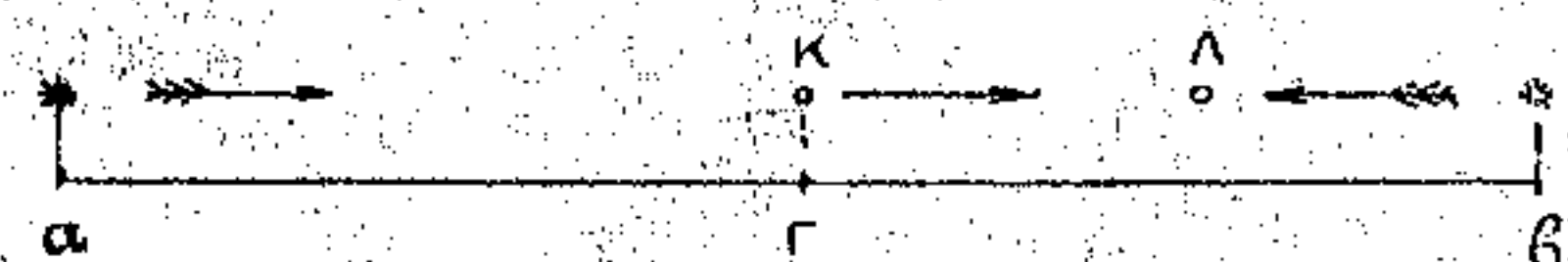
Ὅστε ἡ ἔννοια τοῦ συγχρονισμοῦ σὲ δυὸ διάφορους τόπους τοῦ συστήματος εἶναι σχετικὴ, ἀφοῦ δυὸ περιστατικὰ σύχρονα γιὰ τὸ ἓνα σύστημα δὲν εἶναι σύχρονα γιὰ τὸ ἄλλο.

Καὶ ἀφοῦ δυὸ περιστατικὰ σύχρονα γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ κομήτη (ποὺ μποροῦμε νὰ ποῦμε ἓνα ἀπειροελάχιστο χρονικὸ διάστημα) φαίνονται σ' ἡμᾶς χωρισμένα τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο μὲ κάποια χρονικὴ διάρκεια ἀνάμεσα τους, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε, πὼς ἓνα κάποιο χρονικὸ διάστημα γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ κομήτη θὰ φαίνεται σ' ἡμᾶς μεγαλύτερο. Ὅστε τὰ χρονικὰ διαστήματα τοῦ συστήματος, ποὺ θεωροῦμε κινούμενο, τὰ βλέπουμε νὰ διαστέλλονται.

Ἐάν λοιπὸν κανονίσουμε τὰ ρολόγια μας, τότε τὰ ρολόγια τοῦ κομήτη, τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ περάσουν ἀπέναντι ἀπὸ τὰ δικά μας κατὰ τὴν κίνηση τοῦ κομήτη, δὲ θὰ συμφωνᾶνε μὲ τὰ δικά μας ρολόγια, ἐπειδὴ θάχουμε μετρήσει τὸ χρόνο μας. Θάχουμε κανονίσει δηλαδὴ τὰ ρολόγια μας διαφορετικὰ ἀπὸτι κανόνισαν οἱ κάτοικοι τοῦ κομήτη τὰ δικά τους.

Πρέπει ὅμως νὰ τονίσουμε, πὼς σὲ δυὸ κινούμενα συστήματα οἱ χρονικὲς αὐτὲς διαφορὲς εἶναι κανονικὰ πολὺ μικρὲς. Ἡ χρονικὴ διαφορὰ, ὅπως εἶδαμε, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς σχετικῆς κίνησης τῶν δυὸ συστημάτων. Ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ σχετικὴ ταχύτητα τῶν συστημάτων αὐτῶν, τόσο μεγαλύτερες εἶναι οἱ χρονικὲς διαφορὲς. Οἱ συνηθισμένες ὅμως ταχύτητες τῶν σωμάτων εἶναι πολὺ μικρὲς, ἀνεπαίσθητες σχεδόν, μπροστὰ στὴν ταχύτητα ποὺ ἔχει τὸ φῶς, καὶ γι' αὐτὸ δὲν κατορθώνουμε νὰ ἐχτιμήσουμε στὴν πράξη τὶς διαφορὲς αὐτές. Μονάχα σὲ πολὺ μεγάλες ταχύτητες καὶ μεγάλες ἀποστάσεις, ὅπως π.χ. ἡ ταχύτητα καὶ ἡ ἀπόσταση τῶν οὐρανίων σωμάτων, γίνονται αἰσθητὲς οἱ χρονικὲς αὐτὲς διαφορὲς.

Ἄξιζει νὰ παρατηρήσουμε, πὼς στὴν περίπτωση μεγάλης ταχύτητας, μπορεῖ νὰ συμβεῖ ἀντιμετάθεση στὴ χρονικὴ τάξη δυὸ περιστατικῶν.

Σχ. 6

Ἐάν υποθέσουμε, πὼς ἀπὸ τὸ σημεῖο α τῆς γῆς στέλνεται ἓνα φωτεινὸ σῆμα καταπίσω τοῦ κομήτη K. Σὲ λιγάκι στέλνεται ἀπὸ τὸ β ἓνα ἄλλο φωτεινὸ σῆμα, ἀντίθετα μὲ τὸ πρῶτο, κατὰ μέτωπο τοῦ κομήτη. Ὁ κομήτης K φεύγει μπροστὰ ἀπὸ τὸ σῆμα τοῦ α καὶ πάει νὰ συναντήσῃ τὸ σῆμα τοῦ β. Ἐάν τὰ δυὸ σήματα ξεκινούσαν σύχρονα, τότε ὁ κομήτης θὰ ἀπαντοῦσε πρῶτα τὸ σῆμα τοῦ β καὶ ὕστερα τοῦ α. Μὰ, ὅπως εἶπαμε, τὸ σῆμα τοῦ β ξεκίνησε πιὸ ἀργὰ ἀπὸ τὸ α. Ἔτσι ἡ θέση Λ, ὅπου θὰ διασταυρωθοῦν τὰ σήματα, θὰ εἶναι κοντινέτερα στὸ β. Ἐάν λοιπὸν ὁ κομήτης βρισκότανε σ' αὐτὴ τὴ θέση, τὴ στιγμὴ τῆς διασταύρωσης τῶν σημάτων, τότε οἱ κάτοικοι τοῦ κομήτη θὰ δεχόντουσαν σύχρονα τὰ δυὸ αὐτὰ φωτεινὰ σήματα. Ἐάν ὅμως ὁ κομήτης ἔχει ἀρκετὰ μεγάλη ταχύτητα, ὥστε νὰ ξεπεράσει ἀπὸ τὴ θέση Λ πρὶν προφτάσῃ τὸ σῆμα τοῦ β νὰ ἐρθεῖ στὴ θέση αὐτή,

τότε οι κάτοικοι του κομήτη θα ιδούν αντίστροφα, *πρωτίτερα* δηλαδή το σήμα β και *υστερα* το σήμα α. Να μη φανταστούμε όμως, πώς μπορεί να υπάρξει αλλαγή στην τάξη του αίτιου και του αποτελέσματος. Ποτέ δε μπορεί να συμβεί να ιδούμε τα περιστατικά σε αντίστροφη χρονική τάξη, όπως θα τα έδειχνε μια κινηματογραφική ταινία ξετυλιγμένη ανάποδα. "Ό,τι είπαμε παραπάνω για την αλλαγή της χρονικής τάξης, μόνο σε περιστατικά *ανεξάρτητα* το ένα από το άλλο μπορεί να γίνει. Η σχέση αίτιας—αποτελέσματος προϋποθέτει κάποια μεταβίβαση ύλης ή ενέργειας. Και η μεταβίβαση αυτή ποτέ δε μπορεί να γίνει με ταχύτητα μεγαλύτερη από το φως. "Αν λοιπόν από το α ρίξω ένα βλήμα προς το β (αίτια), οι κάτοικοι του κομήτη εξ αίτιας της κίνησης τους σχετικά με τη γη, θα ιδούν το βλήμα αυτό να φτάνει στο β (αποτέλεσμα) σε χρόνο μικρότερο από εκείνον, που θα μετρήσουν οι κάτοικοι της γης. Δε θα ιδούν όμως ποτέ το βλήμα να φτάνει πρώτα στο β και έπειτα να γυρίζει πάλι στο α, ούτε να πηγαίνει με κατεύθυνση αντίθετη με την κίνηση του.

Μια άλλη συνέπεια είναι, πώς τα ίδια αντικείμενα θα παρουσιάζονται με άλλο σχήμα σ' εμάς και μ' άλλο στους κατοίκους του κομήτη. Είδαμε, πώς για τους κατοίκους της γης (που θεωρούν τη γη ακίνητη) το φωτεινό σήμα, που έρχεται από το β (σχ. 5) θα περάσει από το Γ αργότερα, παρά το σήμα που ξεκίνησε από το α. Μ' άλλα λόγια, για μās το σήμα του α, ξεκίνησε *πρωτίτερα* παρά το σήμα του β. Μά το σήμα του α, όπως είπαμε, στέλνεται τη στιγμή που η κορυφή Α του κύβου περνάει απέναντι από το σημάδι α του γήινου χάρακα, και το σήμα του β, τη στιγμή που η κορυφή Β του κύβου θα βρίσκεται απέναντι από το σημάδι β. "Αφού λοιπόν για μās το σήμα α ξεκίνησε *πρωτίτερα* από το σήμα β, θα πει, πώς για μās η κορυφή Α του κύβου βρίσκεται απέναντι από το σημάδι α του γήινου χάρακα, πριν βρεθεί η κορυφή Β απέναντι από το β. Μ' άλλα λόγια, τη στιγμή που η κορυφή Β του κύβου θα βρεθεί απέναντι από το β, η Α θα έχει πιά για μās προσπεράσει το σημάδι α και λοιπόν θα βρίσκεται στη θέση Α' (σχ. 4). "Όστε όλη η έδρα Α Μ Ν του κύβου θα έχει φτάσει για μās στη θέση Α' Μ' Ν'. "Ο κύβος μās φαίνεται συμπιεσμένος προς τη διεύθυνση της κίνησης.

"Έτσι η αλλαγή στο μέτρομα του χρόνου έχει για συνέπεια την αλλαγή του σχήματος των αντικειμένων. Να πόσο στενός είναι ο σύνδεσμος του χώρου και χρόνου. "Όστε, ενώ στο κινούμενο σύστημα τα χρονικά διαστήματα μās φαίνονται να απλώνουν, να διαστέλλονται, αντίθετα, τα αντικείμενα μās φαίνεται να μαζεύονται, να πιέζονται προς τη διεύθυνση της κίνησης.

Το φαινόμενο αυτό της συμπίεσης (contraction) των αντικειμένων ήταν μια καθυστερημένη υπόθεση. Τη διατύπωσε ο Fitz-Gerald στα 1892 και τη διαμόρφωσε τελειωτικά ο Lorentz στα 1893, με σκοπό να συμβιβάσει τα διάφορα πειράματα που αναφέραμε.

Δώδεκα χρόνια αργότερα, στα 1905, ο Einstein βρήκε το ίδιο απαράλλαχτα φαινόμενο για συνέπεια, όπως είδαμε, της αρχής του της περιορισμένης σχετικότητας. Οι άκμές ΑΜ και ΑΝ του κύβου, που είναι κάθετες προς τη διεύθυνση της κίνησης, δεν αλλάζουν μήκος. "Ας φανταστούμε, πώς η γραμμή ΑΜΝΡ αποτελεί ένα πλαίσιο από μια σιδερένια αλυσίδα και πώς η γη έχει ένα άλλο παρόμοιο πλαίσιο έτσι βαλμένο, ώστε να συμπίπτει με το πρώτο, άμα τα δυο άστρα βρίσκονται σε έπαφή. Τη στιγμή λοιπόν που περνάμε κοντά από τον κομήτη, οι

κάτοικοι του (που θεωρούν τον κομήτη ακίνητο και τη γη κινητή) θα ιδούν το δικό μας πλαίσιο μικρότερα, και να περνάει από το έσωτερικό του δικού τους. Για μās όμως τους κατοίκους της γης (που θα βλέπουμε τον κομήτη για κινητό), μικρότερο θα είναι το πλαίσιο του κομήτη, επειδή αυτό θα περάσει από μέσα από το δικό μας. Τα συμπεράσματα αυτά δε συμβιβάζονται, παρά μόνο εάν δεχτούμε, πώς τα δυο πλαίσια είναι ίσα, που θα πει, πώς οι άκμές ΑΜ και ΑΝ δεν αλλάζουν μήκος.

Καταλαβαίνουμε τώρα, πώς ένα φωτεινό κύμα από μια φωτεινή πηγή μπορεί να πάρε για δυο ομάδες παρατηρητές, που έχουν μεταξύ τους σχετική κίνηση ευθύγραμμη και ομοιόμορφη, τη μορφή δυο σφαιρών με διαφορετικά κέντρα. "Έτσι, επειδή η χρονική διάρκεια θα είναι διαφορετική στη μια και στην άλλη ομάδα και εξαιτίας του φαινομένου της συμπίεσης, οι παρατηρητές θα έννοούν με την ίδια λέξη «κύμα» δυο διαφορετικά περιστατικά, δυο ξεχωριστά δηλαδή αντικείμενα.

"Εμείς λοιπόν οι γήινοι παρατηρητές βλέπουμε για μεγαλύτερα τα χρονικά διαστήματα του κομήτη από όσο είναι τα αντίστοιχα δικά μας χρονικά διαστήματα (ο χρόνος δηλαδή που θα μετρήσουν οι κάτοικοι του κομήτη για ένα φαινόμενο θα είναι μικρότερος από το χρόνο που θα μετρήσουμε εμείς), ενώ απεναντίας η διάσταση των διαφόρων σωμάτων, που είναι στον κομήτη, συμπιέζεται προς τη διεύθυνση της κίνησης (το μήκος που έχει ένας χάρακας του κομήτη, τοποθετημένος έτσι που νάχει τη διεύθυνση της κίνησης, θα φαίνεται σε μās μικρότερο από όσο φαίνεται στους κατοίκους του κομήτη).

"Αφού τα χρονικά διαστήματα του κομήτη είναι για μās μεγαλύτερα, ένα όρισμένο χρονικό διάστημα δικό μας θα είναι μικρότερο για τους κατοίκους του κομήτη, π. χ. η ζωή ενός ανθρώπου, που είναι, ως πούμε, 50 χρόνια, θα είναι μικρότερης χρονικής διάρκειας μέσα στον κομήτη, θα είναι, ως πούμε, 45 χρόνια (για να είναι τόσο μεγάλη χρονική διαφορά πρέπει ο κομήτης νάχει τεράστια ταχύτητα). Θα μπορούσε λοιπόν να φανταστεί κανείς, πώς, αν αυτός ο άνθρωπος καθώς περνάει ο κομήτης κοντά στη γη πηδούσε, να πούμε έτσι, μέσα στον κομήτη, θα έπρεπε να μακρύνει τη ζωή του, και να ζήσει παραπάνω, αφού τα γήινα χρόνια του είναι μικρότερης διάρκειας στον κομήτη. Το συμπέρασμα όμως αυτό, όπου φτάνουν πολλοί, και που το βρίσκουμε σε πολλά βιβλία έκλαϊκευτικά της θεωρίας της σχετικότητας, είναι δόλτελα σφαλές. Γιατί στο συμπέρασμα αυτό μπορεί να φτάσει κανείς, μονάχα άμα ξεχάσει την αρχή της περιορισμένης σχετικότητας.

Σύμφωνα δηλαδή με την αρχή αυτή, όπως μās παρουσιάζονται εμάς τα χρονικά διαστήματα του κομήτη και η διάσταση των αντικειμένων του, το ίδιο απαράλλαχτα θα φαίνονται στους κατοίκους του κομήτη τα δικά μας. Οι κάτοικοι του κομήτη έχουν και αυτοί το δικαίωμα να θεωρούν τον κομήτη τους ακίνητο και να βλέπουν τη γη να κινείται. Θα βλέπουν λοιπόν και αυτοί μεγαλύτερα τα δικά μας χρονικά διαστήματα και μικρότερη τη διάσταση των αντικειμένων μας, που έχουν την ίδια διεύθυνση με τη κίνηση της γης. Τώρα ποιοι χρόνοι είναι μεγαλύτεροι από τους άλλους και ποιά μήκη είναι μεγαλύτερα από τα άλλα, είναι κάτι, που δεν έχει κανένα νόημα (δεν υπάρχει δηλαδή κανένας τρόπος να εξακριβωθεί σύμφωνα με αυτή τη βασική αρχή της θεωρίας, δηλαδή σύμφωνα με την

ἀρχή της περιορισμένης σχετικότητας). Μὰ θάλεγε κανείς: Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ αὐτὴ της σχετικότητας, ὅπως καὶ τώρα ἰδιαίτερα τονίσαμε, στὰ δυὸ συστήματα ὅπου τὸ ἓνα κινεῖται σχετικὰ μὲ τὸ ἄλλο εὐθύγραμμα καὶ ὁμοιόμορφα, πρέπει ὅλα τὰ φαινόμενα, κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες συνθῆκες, νὰ παρουσιάζονται ἐναλλαχτὰ, δηλαδή νὰ μὴ δημιουργιέται κανένας λόγος διάκρισης ἀναμεταξὺ στὰ δυὸ συστήματα ἔτσι, πὺ νὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε, πὺς αὐτὸ κινεῖται καὶ ἐκεῖνο ἀκίνητῃ. Πῶς λοιπὸν, ὅπως εἶδαμε, δυὸ περιστατικά, πὺ εἶναι σύχρονα γιὰ τὸ ἓνα σύστημα, δὲν εἶναι σύχρονα γιὰ τὸ ἄλλο; Δὲν εἶναι αὐτὸ μιὰ διάκριση, πὺ γίνεται ἀνάμεσα στὰ δυὸ συστήματα; Θὰ ἀπαντήσουμε: Στὰ δυὸ συστήματὰ ὅλα τὰ φαινόμενα παρουσιάζονται βέβαια ἐναλλαχτὰ, μὰ κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες συνθῆκες. Γιὰ κάθε παρατηρητὴ πὺ σπουδαίει τὰ φαινόμενα, ἀναφέροντας τα στὸ σύστημα του, δηλαδή ἀναφέροντας τα στὰ μέτρα καὶ τὰ ρολόγια πὺ ἔχει στὸ σύστημα του, δὲν παρουσιάζονται διαφορῆς. Ἄμα ὅμως ὁ ἓνας ἀναφέρει στὸ σύστημα του τὰ φαινόμενα, ἐνῶ ὁ ἄλλος τὰ ἔχει ἀναφέρει στὸ δικὸ του τὸ σύστημα, τότε καὶ μόνο δὲ συμφωνῶνε τὰ ἐξαγόμενα.

Γιὰ νὰ καταλάβουμε καλὰ τὶς διαφορῆς στὴ χρονικὴ διάρκεια καὶ στὴ διάσταση τῶν ἀντικειμένων, φέρνω ἓνα παράδειγμα, πὺ παρουσιάζει μεγάλη μεγέθυνση τῆς πραγματικότητας, μὰ πὺ γι' αὐτὸ ἴσα ἴσα θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ διακρίνουμε καθαρὰ τὶς διαφορῆς, ἀπαράλλαχτα ὅπως ὁ φυσιοδίφης κάτω ἀπὸ τὸ μεγεθυντικὸ φακὸ ξεχωρίζει καθαρὰ τοὺς χαραχτῆρες, πὺ παρουσιάζει ἓνα παρασκεύασμα.

Ἄς φανταστοῦμε τὸν κομήτη μὲ ταχύτητα 299000 χιλιόμετρα στὸ 1". Ἐμεῖς οἱ κάτοικοι τῆς γῆς ἔχομε τὸ δικαίωμα νὰ θεωροῦμε τὴ γῆ ἀκίνητη. Ὁ κομήτης, πὺ τρέχει μὲ ταχύτητα 299000 χιλιόμετρα στὸ 1", σὲ μιὰ ὁρισμένη στιγμή συναντᾷ τὴ γῆ σ' ἓνα σημεῖο τῆς Γ. Δηλαδή ἓνα σημεῖο Κ τοῦ κομήτη συναντιέται μὲ τὸ σημεῖο Γ τῆς γῆς. Ὑστερα ἀπὸ 1" τοῦ δικοῦ μας χρόνου, ὅπου ὁ κομήτης ἔχει διανύσει 299000 χιλιόμετρα καὶ τὸ Κ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ Γ κατὰ 299000 χιλιόμετρα, οἱ κάτοικοι τοῦ κομήτη στέλνουν ἀπὸ τὸ Κ ἓνα φωτεινὸ σῆμα. Τὸ φῶς πὺ τρέχει 300000 χιλιόμετρα κάθε 1" θὰ χρειαστεῖ λίγο λιγότερο χρόνο ἀπὸ ἓνα δευτερόλεπτο γιὰ νὰ φτάσει στὸ Γ (θὰ χρειαστεῖ $\frac{1000}{1000}$ τοῦ δευτερόλεπτου). Μεταξὺ λοιπὸν τῶν δυὸ «περιστατικῶν» 1) τῆς ἐπαφῆς τοῦ σημείου Κ τοῦ κομήτη μὲ τὸ σημεῖο Γ τῆς γῆς καὶ 2) τοῦ φτασίματος στὸ Γ τοῦ φωτεινοῦ σήματος, πέρασε γιὰ μᾶς τοὺς γήινους χρονικὴ διάρκεια δυὸ περίπου δευτερόλεπτα (1" καὶ $\frac{1000}{1000}$ τοῦ δευτερόλεπτου).

Ἄς ἔρθουμε τώρα στοὺς κατοίκους τοῦ κομήτη. Ἐχομε τὸ δικαίωμα καὶ αὐτοὶ νὰ θεωροῦν τὸ ἄστρο τους ἀκίνητο καὶ τὴ γῆ νὰ τρέχει μὲ ταχύτητα 299000 χιλιόμετρα στὸ δευτερόλεπτο. Τὸ σημεῖο Γ τῆς γῆς συναντιέται μὲ τὸ σημεῖο Κ τοῦ κομήτη. Ὑστερα ἀπὸ χρονικὸ διάστημα, πὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ 1" τοῦ δικοῦ μας, ἀφήνεται ἀπὸ τὸ σημεῖο Κ ἓνα φωτεινὸ σῆμα. Τὸ σῆμα τοῦτο, πὺ κινεῖται μὲ ταχύτητα 300000 χιλιόμετρα στὸ 1", θὰ καταδιώκει τὴ γῆ, πὺ τρέχει μὲ ταχύτητα 299000 χιλιόμετρα στὸ 1", καὶ θὰ κερδίζει 1000 χιλιόμετρα στὸ 1" (θὰ λιγαστεῖ ἡ ἀπόσταση γῆς καὶ κομήτη κατὰ 1000 χιλιόμετρα κάθε δευτερόλεπτο). Γιὰ νὰ ἐξαντλήσει λοιπὸν τὸ σῆμα τὴν ἀπόσταση πὺ τὸ χωρίζει ἀπὸ τὸ σημεῖο Γ τῆς γῆς, τὴ στιγμή τῆς ἀναχώρησής του, ἀπόσταση 299000 χιλιόμετρα, θὰ χρειαστεῖ 299". Γιὰ νὰ φτάσει δηλαδή στὸ Γ θέλει χρόνο 299". Ὡστε 2" περίπου τοῦ

γήινου χρόνου ἀντιστοιχοῦν μὲ χρόνο τοῦ κομήτη, πὺ τοῦ ἀποδίνουμε διάρκεια 299". Ἄν ἐτρέχαμε μὲ τὴν ἴδια ταχύτητα πὺ ἔχει τὸ φῶς, τὸ φωτεινὸ σῆμα πὺ μᾶς ἔστειλαν ἀπὸ τὸν κομήτη, θὰ ἔτρεχε «αἰώνια» πίσω μας, χωρὶς ποτὲ νὰ μᾶς φτάνει. Μεταξὺ τῆς στιγμῆς ὅπου τὰ δυὸ ἄστρα διασταυρώθηκαν καὶ τῆς στιγμῆς πὺ φτάνει τὸ σῆμα στὴ γῆ, μεταξὺ δηλαδή δυὸ «περιστατικῶν», πὺ γιὰ μᾶς χωρίζονται ἀπὸ χρονικὴ διάρκεια 2" περίπου, θὰ μεσολαβοῦσε γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ κομήτη ἄπειρος χρόνος. Ἄν μὲ πολὺ δυνατὰ τηλεσκόπια ἔβλεπαν τὸ «ἐκκρεμῆς» τὸ δικὸ μας, πὺ ἐμεῖς τὸ εἶδαμε νὰ χτυπάει δυὸ φορές, θὰ τοὺς φαινόταν ἀκίνητο. Θὰ τοὺς φαινόταν, πὺς ὁλόκληρη ἡ ζωὴ, κάθε κίνηση, καὶ αὐτὸς ὁ χρόνος ἀκόμα, ὅλα σταμάτησαν ἐπάνω στὴ γῆ!

Ἐπειδὴ ὅμως στὴν πραγματικότητα κινούμαστε πολὺ βραδύτερα ἀπὸ τὸ φῶς, τὸ φωτεινὸ σῆμα μᾶς καταδιώκει μὲ τόσο μεγαλύτερη ταχύτητα, ὅσο μικρότερη εἶναι ἡ ταχύτητα μας σχετικὰ μὲ τὸν κομήτη. Καὶ ἔτσι ὁ χρόνος πὺ τρέχει μεταξὺ δυὸ «περιστατικῶν», δὲ φαίνεται πῶς ἄπειρος γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ κομήτη, παρὰ εἶναι πάντα μεγαλύτερος ἀπὸ δυὸ δευτερόλεπτα.

(Ἀκολουθεῖ συνέχεια)

ΛΑΚΗ ΘΡΥΛΟΥ

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Ὁ ἄνθρωπος στὸ δημοτικὸ τραγούδι δὲν ἀπλώνεται αὐτὸς μέσα στὴ Φύση, πὺ θὰ ἦταν ἡ πρώτη ἐνδειξη πὺς ἀρχίζει νὰ ξεπερνᾷ τὸν ἑαυτὸ του. Μὲ ἓνα ρομαντισμὸ μόνον ὁλοτελὴ πρωτόγονο, στενὰ ἐγωκεντρικὸ, καὶ ἀνεξέλιχτο ἐκβιάζει συχνὰ τὴ Φύση ν' ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ πῶς μικρὰ καὶ ἀσήμαντα καθέκαστα τῆς ὁλοτελὴ ἀτομικῆς του ὑπαρξῆς. Ὁλόκληρος ὁ κόσμος, ἡ πῶς καλὰ β.π. ἀπὸ τὸν κόσμον μὲ πορεῖ νὰ συλλάβει, ὑπηρετεῖ τὸ ἄτομο του, πὺ ποτὲ δὲν ξεχνιέται. Ἀκόμα καὶ ὅταν οἱ περιγραφῆς μεγαλοποιοῦν τὴν πραγματικότητα, εἶναι ὁλοφάνερο, πὺς τὸ ὑπερφυσικὸ φαινόμενον δὲν πηγάζει ἀπὸ ἓνα λυρικὸ δραματισμὸ, πὺς ἡ ἀκρίβεια καὶ μέσα στὴ μεγαλοποίηση δὲν προσέρχεται ἀπὸ ἐπιβολὴ πειθαρχίας, παρὰ μόνον ἀπὸ ἔλλειψη περισσότερης ἔξαρσης καὶ φαντασίας. Εἶναι ὁλοφάνερο, πὺς τὸ ὑπερφυσικὸ φαινόμενον παραμένει ρεαλιστικὸ, γιατί δὲν ξεφεύγει ἀπὸ τὸ στενὸτατο κύκλον, ὅπου μέσα εἶναι σφιχτὰ κλεισμένος ὁ λαὸς. Τὸ ὑπερφυσικὸ φαινόμενον δὲν εἶναι δημιούργημα καλλιτεχνικῆς σύλληψης, παρὰ ἓνος Ἐγῶ, πὺς ὑπέμετρα μεγαλοποιεῖ τὸν ἑαυτὸ του. Τὸ δημοτικὸ τραγούδι εἶναι πολὺ ἀφηγηματικὸ μὲ κάποια δραματικὰ στοιχεῖα μέσα του, ὑπωτυπώδικα, γιατί ἡ σύγκρουση δὲν εἶναι ποτὲ ἐσωτερικὴ καὶ πολυσύνθετη, παρὰ πάντα κοινότητα, καὶ οὔτε καταλήγει ποτὲ σὲ μιὰ καθαρή. Τὸ δημοτικὸ τραγούδι εἶναι πολὺ περισσότερο ἀφηγηματικὸ παρὰ λυρικὰ ἐμπνευσμένο.

Ἰσαμε τώρα, γιὰ νὰ μὴν παραφορτώσω καὶ παραμακραίνω τὴ μελέτη μου, πὺ εἶναι ἄλλωστε ὁλοτελὴ συνθετικὴ καὶ ἀποτείνεται σ' ἓνα κοινὸ, πὺς φαντάζομαι πὺς κατέχει τὴ δημοτικὴ μας ποίηση, ἀπόφυγα τὸ διάβασμα τῶν κειμένων. Ἐπειδὴ ὅμως τώρα ἀναλύω ἓνα ἀίστημα καὶ ἄχι γεγονότα, δηλαδή ἐρμηγεύω πολὺ περισσό-

τερο παρά διαπιστώνω, θά ήταν ἴσως σωστό νά σᾶς θυμίσω μερικούς στίχους καί μερικά τραγούδια, γιά νά διαφωτίσω περισσότερο σέ τί στηρίζω τήν ἀντίληψη μου.

Βάζει τόν οὐρανὸ μαντί, τῆ θάλασσα μαγνάδι
τὸν ἥλιο βάζει πρόσωπο, καί τὸ φεγγάρι στήθις,
καί τοῦ κοράκου τὸ φτερό βάζει καμαροφρούδι..

Δέν ἔχω τίνας νά τὸ εἰπῶ τὸ ντέρτι μου ὁ καυμένος.
Νά σᾶς τὸ πῶ, ψηλά βουνά, φοβοῦμαι μὴ ραίστε,
νά σᾶς τὸ πῶ, ψηλά κλαριά, τὸ Μάη δὲ θ' ἀνθείστε,
νά σᾶς τὸ πῶ, βρυσούλες μου, φοβοῦμαι μὴ στερέψτε....

Στοῦ πικραμένου τὴν ἀλήθῃς ἥλιος δέν ἀνατέλνει,
μόν' εἶναι πάντα συννεφιά καὶ βασιλεύει ἀντίρα.

Τὰ τραγούδια αὐτὰ δέν εἶναι ξεχωριστὰ διαλεγμένα. Ἀνάλογοι μ' αὐτοὺς τοὺς στίχους εἶναι κι ὅλοι οἱ ἄλλοι στίχοι, ποὺ μιλοῦν γιά τὴ Φύση. Ὁ ἄνθρωπος ὄχι στήν καθολικότητα του, μὰ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸν πῶ περιορισμένο ἀτομικισμό, εἶναι πάντα στὸ κέντρο τοῦ Σύμπαντος καί τῆς Φύσης, ποὺ τὴ βλέπει ἀπόλυτα σχηματοποιημένη. Τὸ Σύμπαντο δέν ἀγκαλιάζει τίς ἔννοιες τοῦ ἀνθρώπου γιά νά τίς κάνει πῶ ἔντονες ἢ γιά νά τίς παρηγορήσει· τὸ Σύμπαντο μικραίνει, ἀφομοιώνεται μὲ τὴ στενὴ προσωπικότητα, ποὺ πάσχει καὶ συμπάσχει μαζί της. Ἡ Φύση μαραίνεται, ἀμὰ ὁ ἄνθρωπος λυπάται, ἢ Φύση προσφέρει τὸν ἄνεμο της καὶ πρὸ πάντων τὰ πουλιά της, ποὺ μιλοῦν μὲ ἀνθρώπινη λαλίτσα, γιά νά στέλνει ὁ ἄνθρωπος τὸ κάθε του μήνυμα. Τὰ μοτίβα αὐτὰ τὰ ἀπαντοῦμε, εἶναι ἀλήθεια, καὶ στήν ἔντεχνη λογοτεχνία, μὰ ἡ ἔντεχνη λογοτεχνία τὰ μετουσιώνει, τ' ἀναφτερώνει, δίνει στὸν ἀνθρωπομορφισμό ἕνα χαρακτήρα παινθελιστικό. Ἡ διάθεση ποὺ συνυφάινεται μὲ τὴ Φύση μέσα στήν ἔντεχνη λογοτεχνία ἔχει πάντα ἢ ἕνα βιάθος ἢ μιὰ γενικότητα, δέν προσδιορίζει ἀκριβῶς, ὅπως πάντα στή δημοτικὴ ποίηση, τὸ περιστατικὸ τὸ ρηχὸ καὶ ἀσήμαντο, ἀμὰ τόσο τὸ καθορίσαμε, ποὺ τὴ γέννησε. Γιατὶ ἀναφάνηκε ἕνας ποδοστράγαλος ἔλαμψε ὁ γυαλὸς, ἔλαμψε ὁ κόσμος ὅλος. Ὅλη ἡ πλάση ἀσχολιέται μὲ ἕνα φιλί.

Κόρη ὄταν ἐφιλιόμαστε, νύχτα ἦταν ποιὸς μᾶς εἶδε;
Μᾶς εἶδε τ' ἄστρο τῆς νυχτός, μᾶς εἶδε τὸ φεγγάρι,
καί τὸ φεγγάρι ἔσκυψε, τῆς θάλασσας τὸ λέει,
θάλασσα τὸ εἶπε τοῦ κουπιού, καί τὸ κουπί τοῦ ναύτη,
κι ὁ ναύτης τὸ τραγούδησε στῆς λιγερῆς τὴν πόρτα.

Καί πάλι τὸ ξανατονίζω, δὲ συζητῶ τὴν ἀναντίρρητη ἀληθινὴ ἀξία τῆς τόσο ἐγκρασιατικῆς συντομίας τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, μένω μονάχα σκεπτικὴ μπροστὰ στὸν ἐγωκεντρισμὸ του. Εἴτε αἰσθάνεται ὁ νεοέλληνας τὴ Φύση νά συμπάσχει μαζί του, εἴτε, πολὺ σπανιότερα, νά τὸν ἐχθρεύεται καί νά τὸν προδίνει, ὅπως στὸ τελευταῖο αὐτὸ ποίημα, εἴτε ἀκόμα τὴ ζηλεύει, ἐπειδὴ δέν περιμένει, ὅπως αὐτὸς τὸ Χάρο, ἐπειδὴ δέν τὴ βασανίζει καί κείνη ἢ μόνη του ἐσώψυχη, ἀγωνία, ὁ θάνατος.

δέν εἶδε ποτὲ ὁ νεοέλληνας τὴ Φύση, τὸν ἔξω κόσμο, νά τοῦ ἀνοίγει κανένα ἀπὸ τοὺς ὁρίζοντες του καί νά τοῦ ἀποκαλύπτει κανένα ἀπὸ τὰ μυστικά του.

Τὶ τοῦ ἀποκάλυψε ἡ Ἀγάπη; Ἡ ἀπάντηση θά εἶναι, φοβοῦμαι, καί πάλι ἀρνητικὴ. Ἐρωτικὰ Τραγούδια θ' ἀπαντήσουμε στή δημοτικὴ ποίηση πολλὰ, ἀμὰ ὅμως προσέξουμε, δέν εἶναι δυνατὸ νά μὴ μᾶς κάνει ἐντύπωση τὸ πόσο τὸ ἐρωτικὸ ἐνστιχτο δέν ἐμφανίζεται ποτὲ κυρίαρχο, παρά πάντα ὑποταγμένο στοὺς κανόνες τῆς καθημερινῆς ρουτίνας. Ἡ Ἀγάπη εἶναι ἕνα ἐπεισόδιο στή ζωὴ τοῦ λαοῦ, ἕνα ἐπεισόδιο βέβαια ὄχι ἀσήμαντο, μὰ ποὺ δέν παίζει ποτέ, οὔτε στιγμὴ, πρωτεύοντα ρόλο. Πρωτεύοντα ρόλο παίζει ἢ τιμὴ τῆς γυναίκας, οἱ ὑποχρεώσεις τῶν ἀδερφῶν ἀναμεταξύ τους, οἱ οἰκογενειακὲς συνθήκες ὅμως καί οἱ καταστάσεις αὐτὲς δέν ἐξυμνοῦνται ποτὲ μὲ φωτισμένη πίστη, ποὺ θά ἦταν κι αὐτὴ ἀπολυτρωτικὴ. Οἱ καταστάσεις αὐτὲς ἐπιβάλλονται γιὰτὶ εἶναι παραδεγμένες, γιὰτὶ τίς θέλει ἢ συνήθεια, ποὺ τὴ διατηροῦν ἀντιλήψεις ὄχι συνειδητὲς, μὰ ποὺ ὑπάρχουν γιὰτὶ ποτὲ δὲ μπόρεσαν καί δέν ἔμαθαν νά ἰδοῦν πῶς πέρα ἀπὸ τὸ ἄμεσο, πραχτικὸ, κι εὐκόλο συμφέρο τῆς ἐμμονῆς σὲ μιὰ ἀσάλευτη ἰσοροπία. Τὸ ἐρωτικὸ ἐνστιχτο ὑποτάσσεται ὄχι ὕστερα ἀπὸ πάλι στήν ἐπιβολὴ μιᾶς πειθαρχίας, ὁπόταν καί νικημένο θριαμβεύει, γιὰτὶ, πρὶν καταπνιγεῖ, χάρισε στὸ σπαραγμένο εἶναι τὴν ἔνταση μιᾶς ὁρμῆς κι ἐνὸς αἱματομένου πόνου, τὸ ἐρωτικὸ ἐνστιχτο ὑποτάσσεται πρὶν ἀγωνιστεῖ, πρὶν σκεφτεῖ, πρὶν θελήσει καί ν' ἀγωνιστεῖ· ὑποτάσσεται γιὰτὶ δέν ἔχει μέσα του τὴ δύναμη, μὰ οὔτε κἀν τὴν ἐπιθυμία νά ὁλοκληρώσει τὸν ἑαυτό του. Ἡ ὑποταγὴ αὐτὴ ἐξυμνήθηκε ἀπὸ πολλοὺς, ὀνομάστηκε μάλιστα ἡ ἑλληνικὴ ἠθικὴ. Ἡ ἀξία τῆς ἠθικῆς αὐτῆς μὲ ἀφῆσε πάντα βαθιὰ δισταχτικὴ. Καί πρῶτα ἀπ' ὅλα δέν πιστεύω ποτὲ νά εἶναι ἠθικὴ, μὲ τὴν ἀληθινὴ σημασία τῆς λέξης, μὰ κατάσταση, ποὺ εἶναι μόνο σιατικὴ καί οὐδέτερη. Πιστεύω, πῶς ἡ ἔννοια ἠθικὴ ἔχει πολὺ οὐσιαστικότερες καί συνθετότερες ἀξιώσεις· πιστεύω, πῶς δέν εἶναι ἠθικὸς ἐκεῖνος, ποὺ δέν αἰσθάνθηκε ποτὲ τὸ κάλεσμα τοῦ πειρασμοῦ, παρά μόνο ἐκεῖνος ποὺ ἀφοῦ γοητεύθηκε ἀπ' ὅλους τοὺς πειρασμοὺς δέν ἀφῆσε τὸν ἑαυτό του νά παρασυρθεῖ ἀπὸ αὐτοὺς, γιὰτὶ τὸ ἔκρινε συνειδητὰ σωστότερο, ἢ, ἀκόμα καί ἐκεῖνος, ποὺ ἐγκαταλείφθηκε μὲ ἐπίγνωση σ' αὐτοὺς, γιὰτὶ κατάλαβε, πῶς εἶχαν θησαυροὺς νά τοῦ προσφέρουν. Πιστεύω δηλαδὴ, πῶς ἠθικὴ πράξη εἶναι ἐκεῖνη, ποὺ, ἀφοῦ διάλεξε μὲ περισυλλογὴ κι ἐχτίμηση ὅ,τι μπορεῖ νά πλουτίσει περισσότερο τὸ ἐσωτερικὸ εἶναι καί κατὰ συνέπεια νά ἐπαυξήσει τὸ περισσότερο τὴ δημιουργικότητα του γιά τοὺς ἄλλους, τὴν πραγματικὴ του ὠφέλεια γιά τὸ Σύνολο, θυσιάζει σ' αὐτὸν τὸν ἕνα τὸν κυρίαρχο σκοπὸ, εἴτε χαρὰ εἶναι εἴτε πόνος, σ' αὐτὴ τὴ μιὰ τὴν ἀλήθεια, κάθε ἄλλο δεσμὸ, κάθε ἄλλη μικρότερη ἀπόλαυση κι εὐκολία, κάθε ἄλλη ἔννοια. Εἶναι περιττὸ νά τονίσω, πῶς οὔτε ἔχνος αὐτῆς τῆς διαλογῆς ὑπάρχει σ' ὅλη τὴ δημοτικὴ μας ποίηση. Μὰ κι ἂν ἀκόμα ὀρθὰ θεωρηθεῖ, πῶς εἶναι τουλάχιστον ἀστεῖο νά ζητιέται ἀπὸ τὸ λαὸ μιὰ τέτλια προηγμένη καί ὑπερπολιτισμένη ἀντίληψη ἠθικῆς, καί παραδεχτοῦμε γιά ἠθικὴ τὴν ἠθικὴ του, καί πάλι γιά νά ἐχτιμήσουμε τὴν ἀξία της πρέπει νά ἐξετάσουμε, ἂν, ἔστω καί μέσα στὸν περιορισμένο της κύκλο, τοῦ ἔδωσε τὴ στιγμὴ ποὺ δίνει νόημα στή ζωὴ, γιὰτὶ ἐξυψώνει πᾶν ἀπὸ τὴ ζωὴ.

Ποιὸ ἰδανικὸ διαμόρφωσε ὁ νεοέλληνας γιά τὴ γυναῖκα καί ποιὸς εἶναι γιά τὴν γυναῖκα ὁ ἰδανικὸς ἄντρας; Χωρὶς καί πάλι νά λησμονήσουμε πόσο ἰσοπεδώνεται μὲ τὴ χρῆση τὸ δημοτικὸ τραγούδι, καί πάλι θά ἀναγκαστοῦμε νά παρα-